

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ՄԵԾ ՊԱԼԱՏ

ԲԱՅԱԹՅԱՆՆ ԸՆԴԴԵՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

(Գանգաղի թիվ 23459/03)

ՎՃԻՌ

ՍՏՐԱՍԲՈՒՐԳ

7 հուլիս 2011

*Սույն վճիռը վերջնական է, այն կարող է ենթարկվել
խմբագրական փոփոխությունների:*

Բայաթյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով,

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Մեծ Պալատը, հետևյալ կազմով՝

Jean-Paul Costa, *Նախագահ,*

Christos Rozakis,

Nicolas Bratza,

Peer Lorenzen,

Françoise Tulkens,

Nina Vajić,

Lech Garlicki,

Alvina Gyulumyan,

Dean Spielmann,

Renate Jaeger,

Sverre Erik Jebens,

Päivi Hirvelä,

Mirjana Lazarova Trajkovska,

Ledi Bianku,

Mihai Poalelungi,

Nebojša NebojšaVučNebojšaVuinićNebojšaVuini,NebojšaVuini

NebojšaVuini NebojšaVuiniGuido

NebojšaVuiniGuidoRaimondi,NebojšaVuiniGuidoRaimondi

NebojšaVuiniGuidoRaimondiդատավորներ,

և Vincent Berger, *Իրավագետ,*

2010թ. նոյեմբերի 24-ին և 2011թ. հունիսի 1-ին կայացած դռնփակ նիստերում,

Կայացրեց հետևյալ վճիռը, որն ընդունվեց 2011թ. հունիսի 1-ին:

ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԸ

1. Գործը սկիզբ է առել 2003թ. հուլիսի 22-ին Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի («Կոնվենցիա») 34-րդ հոդվածի համաձայն Հայաստանի քաղաքացի պրն. Վահան Բայաթյանի («դիմումատու») կողմից ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության բերված թիվ 23459/03 գանգառի հիման վրա:

2. Դիմումատուին ներկայացնում էին Ջորջթաունում (Կանադա) գործող փաստաբան պրն. Զ.Մ. Բարնսը, Պաթերսոնում (ԱՄՆ)

գործող փաստաբան պրն. Ա. Քարբունին, Երևանում գործող փաստաբան պրն. Ռ. Խաչատրյանը, ինչպես նաև Սավոյի և Ժնևի համալսարանների իրավագիտության պրոֆեսոր պրն. Պ. Մուզնին: ՀՀ կառավարությունը («Կառավարություն») ներկայացնում էր Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում ՀՀ կառավարության լիազոր ներկայացուցիչ պրն. Գ. Կոստանյանը:

3. Դիմումատուի ներկայացմամբ՝ բանակում ծառայություն իրականացնելուց հրաժարվելու համար դատապարտումը խախտել է մոքի, խղճի և կրոնի ազատության իր իրավունքը:

4. Դիմումատուի գործը հանձնարարվել էր Դատարանի Երրորդ Բաժանմունքին (Դատարանի Կանոնակարգ, Կանոն 52§1): 2006թ. դեկտեմբերի 12-ին այդ Բաժանմունքի Պալատը հետևյալ կազմով՝ Boštjan M. Zupančič, որպես *Նախագահ*, John Hedigan, Corneliu Bîrsan, Vladimiro Zagrebelsky, Alvina Gyulumyan, David Thór Björgvinsson, Isabelle Berro-Lefèvre, որպես *դատավորներ*, ինչպես նաև Vincent Berger, որպես *Բաժանմունքի Քարտուղար*, հայտարարեց դիմումատուի գանգատը մասնակի ընդունելի: 2009թ. հոկտեմբերի 27-ին Բաժանմունքի Պալատը, հետևյալ կազմով՝ Josep Casadevall, որպես *Նախագահ*, Elisabet Fura, Corneliu Bîrsan, Boštjan M. Zupančič, Alvina Gyulumyan, Egbert Myjer, Ann Power, որպես *դատավորներ*, ինչպես նաև Stanley Naismith, որպես *Բաժանմունքի քարտուղարի տեղակալ*, կայացրեց վճիռ, որով, ձայների վեց կողմ և մեկ դեմ հարաբերակցությամբ ընդունեց, որ տեղի չի ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում: Վճիռն կից ներկայացվեցին դատավոր Fura-ի համընկնող և դատավոր Power-ի չհամընկնող կարծիքները:

5. 2010թ. մայիսի 10-ին, հիմք ընդունելով դիմումատուի կողմից 2010թ. հունվարի 25-ին ներկայացրած պահանջը, Մեծ Պալատի հանձնախումբը որոշեց Կոնվենցիայի 43-րդ հոդվածի համաձայն գործը հանձնել Մեծ Պալատին:

6. Մեծ Պալատի կազմը որոշվեց Կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ կետերի դրույթներին և Դատարանի Կանոնակարգի 24-րդ Կանոնին համապատասխան:

7. Դիմումատուն և Կառավարությունը ներկայացրեցին գրավոր առարկություններ: Ի լրումն ներկայացվեցին նաև Դատարանի նախագահի կողմից որպես երրորդ կողմ հրավիրված կազմակերպությունների (Միջազգային Համաներում (Amnesty

International), Խղճի և Խաղաղության Հարկ միջազգային կազմակերպություն (Conscience and Peace Tax International), Խորհրդատվության հարցերով Ընկերների Համաշխարհային Կոմիտե (Quakers), Իրավաբանների Միջազգային Հանձնաժողով (International Commission of Jurists), Պատերազմի Հակառակորդներ միջազգային կազմակերպություն (War Resisters' International), ինչպես նաև Եհովայի Քրիստոնյա Վկաների Եվրոպական Ասոցիացիա) գրավոր դիտարկումները (Կոնվենցիայի հոդված 36 § 2 և Կանոն 44 § 3):

Ց. 2010թ. նոյեմբերի 24-ին Ստրասբուրգում, Մարդու Իրավունքների Դատարանի շենքում տեղի ունեցավ հրապարակային նիստ (Կանոն 59 § 3):

Դատարանում ներկայացան՝

(ա) *Կառավարության անունից՝*

պրն. Գ. ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ, ՀՀ կառավարության լիազոր ներկայացուցիչ

պրն. Է. ԲԱԲԱՅԱՆ, ՀՀ կառավարության լիազոր ներկայացուցչի տեղակալ

(բ) *դիմումատրուի անունից՝*

պրն. Ա. ՔԱՐԲՈՆԻ, փաստաբան

պրն. Պ. ՄՈՒՂՆԻ, փաստաբան

պրն. Վ. ԲԱՅԱԹՅԱՆ, դիմումատրու:

Դատարանը լսեց պրն. Քարբոնիի, պրն. Մուզնիի և պրն. Կոստանյանի դիրքորոշումները և իր անդամների կողմից տրված հարցերի պատասխանները:

ՓԱՍՏԵՐԸ

I. ԳՈՐԾԻ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ

9. Դիմումատուն ծնվել է 1983թ., ապրում է Երևան քաղաքում:

Ա. Գործի նախապատմությունը

10. Դիմումատուն հանդիսանում է «Եհովայի վկա» կրոնական կազմակերպության անդամ: 1997թ. նա հաճախել է այդ կազմակերպության տարբեր կրոնական ծառայություններ, իսկ 1999թ. սեպտեմբերի 18-ին՝ 16 տարեկանում, մկրտվել է:

11. 2000թ. հունվարի 16-ին Էրեբունի համայնքի զինվորական կոմիսարիատում դիմումատուն հաշվառվեց որպես զինապարտ:

12. 2001թ. հունվարի 16-ին դիմումատուն՝ 17 տարեկանում, ենթարկվեց բժշկական զննության, որի արդյունքում ճանաչվեց զինվորական ծառայության համար պիտանի: Զինվորական ծառայության անցնելու համար դիմումատուն պետք է զորակոչվեր 2001թ. գարնանը (ապրիլ-հունիս):

13. 2001թ. ապրիլի 1-ին, մինչ զորակոչվելը, դիմումատուն նույնաբովանդակ նամակներ ուղարկեց ՀՀ գլխավոր դատախազին, ՀՀ պաշտպանության նախարարության հանրապետական զինկոմիսարին և ՀՀ ազգային ժողովին առընթեր մարդու իրավունքների հանձնաժողով, որում նշեց.

«Ես, Վահան Բայաթյանս, ծնվել եմ 1983թ. ուզում եմ Ձեզ հայտնել, որ ես 1996թ.-ից ուսումնասիրում եմ Աստվածաշունչը և դաստիարակելով խիղճս ըստ Աստվածաշնչի՝ Եսայա 2:4 խոսքերի հիման վրա, գիտակցաբար հրաժարվում եմ զինվորական ծառայություն կատարելուց: Դրա հետ մեկտեղ հայտնում եմ իմ պատրաստակամությունը կատարելու քաղաքացիական այլընտրանքային ծառայություն, զին. ծառայության փոխարեն»:

14. Մայիսի սկզբին դիմումատուի տուն ծանուցում ուղարկվեց՝ ժամկետային զինվորական ծառայության մեկնելու նպատակով 2001թ. մայիսի 15-ին զինվորական կոմիսարիատ ներկայանալու պահանջով: 2001թ. մայիսի 14-ին Էրեբունի համայնքի զինվորական կոմիսարիատի աշխատակիցը զանգահարեց դիմումատուի տուն և հարցրեց դիմումատուի մորը հաջորդ օրը

զինվորական կոմիսարիատ ներկայանալու դիմումատուի իրազեկության մասին: Նույն օրը Երեկոյան դիմումատուն ժամանակավոր հեռացավ տանից՝ զինվորական ծառայության իրեն բռնի ուժով տանելու մտավախությունից ելնելով:

15. 2001թ. մայիսի 15-ին և 16-ին զինվորական կոմիսարիատի աշխատակիցները զանգահարեցին դիմումատուի մորը և պահանջեցին հայտնել դիմումատուի գտնվելու վայրը: Նրանք սպառնացին, որ կամովին չներկայանալու դեպքում դիմումատուն բռնի կերպով կտարվի զինվորական ծառայության: 2001թ. մայիսի 17-ին վաղ առավոտյան զինվորական կոմիսարիատի աշխատակիցներն այցելեցին դիմումատուի տուն: Նրա ծնողները դեռ քնած էին և հրաժարվեցին բացել դուռը: Նույն օրը դիմումատուի մայրը գնաց զինվորական կոմիսարիատ և հայտնեց, որ դիմումատուն հեռացել է տանից և ինքը տեղյակ չէ, թե երբ է վերադառնալու: Ըստ դիմումատուի, զինվորական կոմիսարիատն իր ընտանիքի հետ կապ հաստատելու հետագա քայլեր այլևս չձեռնարկեց:

16. 2001թ. մայիսի 29-ին ՀՀ ազգային ժողովի պետական-իրավական հարցերի հանձնաժողովը պատասխանեց դիմումատուի 2001թ. ապրիլի 1-ի նամակին.

«... Ձեր դիմումի առթիվ տեղեկացնում ենք, որ ՀՀ օրենսդրության համաձայն ... յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է ծառայել Հայաստանի Հանրապետության բանակում: Քանի դեռ Հայաստանի Հանրապետությունում չի ընդունվել այլընտրանքային ծառայության մասին օրենք, Ձեզ անհրաժեշտ է ենթարկվել գործող օրենքին և ծառայել ՀՀ բանակում»:

17. 2001թ. հունիսի առաջին կեսին դիմումատուն վերադարձավ տուն, որտեղ ապրեց մինչև 2002թ. սեպտեմբերի ձերբակալումը:

18. 2001թ. հունիսի 12-ին Ազգային ժողովը հայտարարեց ընդհանուր համաներում, որը տարածվեց միայն այն անձանց վրա, որոնք հանցանք էին կատարել մինչև 2001թ. հունիսի 11-ը և ուժի մեջ էր մինչև 2001թ. սեպտեմբերի 13-ը:

Բ. Դիմումատուի դեմ հարուցված քրեական գործը

19. 2001թ. հունիսի 26-ին Էրեբունի համայնքի զինկոմիսարը գրություն ուղարկեց Էրեբունի համայնքի դատախազին հայտնելով, որ դիմումատուն 2001թ. մայիսի 15-ին չի ներկայացել

զորակոչի՝ գիտակցաբար խուսափելով ժամկետային զինվորական ծառայությունից:

20. 2001թ. հուլիսին և օգոստոսի 1-ին դիմումատուն հոր և փաստաբանի հետ մի քանի անգամ գնում է համայնքի դատախազություն՝ քննիչից իրավիճակը պարզելու և առաջիկա դատաքննությունը քննարկելու համար:

21. 2001թ. օգոստոսի 1-ին Քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի ներքո քննիչը հարուցեց քրեական գործ՝ դիմումատուի կողմից ժամկետային զինվորական ծառայությունից խուսափելու փաստի առթիվ: Ըստ դիմումատուի՝ վերադաս դատախազը հրաժարվեց հաստատել իր դեմ ներկայացված մեղադրանքը մինչև հետագա քննության իրականացումը: 2001թ. օգոստոսի 8-ին դիմումատուն, ով ցանկանում էր օգտվել վերոնշյալ համաներումից, ներկայացրեց բողոք ՀՀ գլխավոր դատախազություն: Իր բողոքի վերաբերյալ նա չստացավ պատասխան:

22. 2001թ. հոկտեմբերի 1-ին քննիչը դիմումատուի վերաբերյալ կայացրեց հինգ որոշում՝ (1) Քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի ներքո դիմումատուին զորակոչից խուսափելու համար որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին, (2) դիմումատուի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին, (3) նրա նկատմամբ հետախուզում հայտարարելու մասին, (4) դիմումատուի հաղորդագրությունները վերահսկելու թույլատրության համար, (5) մինչև դիմումատուին հայտնաբերելը՝ քրեական գործի վարույթը կասեցնելու մասին: Այս վերջին որոշման համաձայն՝

« ... նկատի ունենալով, որ ... երկամսյա ժամկետում հետախուզվողին [դիմումատու] ձեռնարկված քննչական և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներով հնարավոր չի եղել հայտնաբերել և նրա գտնվելու վայրը պարզված չէ ... [անհրաժեշտ է] կասեցնել ... վարույթը և ... ակտիվացնել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները մեղադրյալին հայտնաբերելու ուղղությամբ»:

23. Այս որոշումների մասին դիմումատուն և իր ընտանիքը տեղեկացված չեն եղել, չնայած այն հանգամանքին, որ 2001թ. հունվարի կեսից դիմումատուն ապրել է հայրական տանը և 2001թ. հուլիս-օգոստոս ամիսներին նա մի քանի առիթներով հանդիպել է քննիչին:

24. 2001թ. հոկտեմբերի 2-ին Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների առաջին ատյանի դատարանը

թույլատրեց դիմումատուի հաղորդակցության միջոցները վերահսկումը և նրա կալանավորումը: Նշված որոշումների վերաբերյալ դիմումատուն և իր ընտանիքը տեղեկացված չեն եղել, իսկ մինչև 2002թ. սեպտեմբերին դիմումատուին կալանավորելը քննիչը նրանց հետ կապ հաստատելու որևէ փորձ չի արել:

25.2002թ. ապրիլի 26-ին Կոնվենցիան մտավ ուժի մեջ Հայաստանի նկատմամբ:

Գ. Դիմումատուի ձերբակալումը և դատաքննությունը

26.2002թ. սեպտեմբերի 4-ին, մինչ դիմումատուն գտնվում էր աշխատանքի վայրում, ոստիկանության երկու աշխատակիցներ այցելում են դիմումատուի տուն, հայտնում են ծնողներին, որ նա ներառված է հետախուզվողների ցուցակում և հետաքրքրվում են նրա գտնվելու վայրի մասին:

27.2002թ. սեպտեմբերի 5-ին ոստիկանության աշխատակիցները վերադարձան և ուղեկցեցին դիմումատուին ոստիկանության բաժանմունք, որտեղ կազմեցին դիմումատուի ինքնակամ ներկայանալու մասին արձանագրություն, որում նշվեց, որ դիմումատուն տեղեկանալով իր նկատմամբ հայտարարված հետախուզման մասին, որոշեց ներկայանալ ոստիկանության բաժանմունք: Նույն օրը դիմումատուն տեղափոխվեց Նուբարաշեն քրեակատարողական հիմնարկ:

28.2002թ. սեպտեմբերի 9-ին իրավապահ մարմինները վերսկսեցին դիմումատուի դեմ հարուցված քրեական գործի կասեցված վարույթը:

29.2002թ. սեպտեմբերի 11-ին դիմումատուին առաջին անգամ ներկայացվեց 2001թ. հոկտեմբերի 1-ի մեղադրական եզրակացությունը (տես վերը՝ պարբ. 22): Նույն օրը հարցաքննության ժամանակ դիմումատուն նշեց, որ իր կրոնական համոզմունքներից ելնելով գիտակցաբար հրաժարվել է զինվորական ծառայությունից, սակայն պատրաստ է կատարել այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն:

30. Նույն օրը դիմումատուին և իր պաշտպանին հնարավորություն տրվեց ծանոթանալ գործի նյութերին: Վերջնական մեղադրական եզրակացությունը կազմվեց 2002թ. սեպտեմբերի 18-ին և դատախազի կողմից հաստատվեց 2002թ. սեպտեմբերի 23-ին:

31. Դատաքննությունը նշանակված էր 2002թ. հոկտեմբերի 22-ին Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների առաջին ատյանի դատարանում: Դատաքննությունը հետաձգվեց մինչև 2002թ. հոկտեմբերի 28-ը, քանի որ դիմումատուին չէր տրվել մեղադրական եզրակացության պատճենը:

32. 2002թ. հոկտեմբերի 28-ին դատաքննության ընթացքում դիմումատուն կրկնեց նախկինում հարցաքննության ընթացքում տված իր ցուցմունքները (տես վերը՝ պարբ. 29):

33. Նույն օրը Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների առաջին ատյանի դատարանը դիմումատուին մեղավոր ճանաչեց և դատապարտեց մեկ տարի վեց ամիս ժամկետով ազատազրկման:

34. 2002թ. նոյեմբերի 29-ին դատախազը բողոքարկեց այս դատավճիռը, պահանջելով ավելի խիստ պատիժ: Բողոքում նշված էր.

«Դիմումատուն իրեն մեղավոր չի ճանաչել և [զինվորական] ծառայությունից խուսափելը բացատրել է նրանով, որ ուսումնասիրելով Աստվածաշունչը և որպես Եհովայի վկա իր հավատքը թույլ չի տալիս ծառայել ՀՀ զինված ուժերում»

[Դիմումատուն] ֆիզիկապես առողջ է և չի աշխատում:

Գտնում եմ, որ դատարանը նշանակել է ակնհայտ մեղմ պատիժ, նկատի չի ունեցել արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը, [դիմումատուին] բնութագրող հատկանիշները, [զինվորական] ծառայությունից [դիմումատուի] հրաժարվելու ակնհայտ անհիմն և վտանգավոր պատճառաբանությունները»:

35. 2002թ. դեկտեմբերի 19-ին դիմումատուի փաստաբանը ներկայացրեց առարկություններ, պնդելով, որ կայացված դատավճիռը խախտում է Սահմանադրության 23-րդ և Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածներով, ինչպես նաև միջազգային այլ փաստաթղթերով երաշխավորված խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը: Այնուհետև նա նշեց, որ այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքի բացակայությունը չի կարող արդարացում համարվել անձին կրոնական համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից խուսափելու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար:

36. 2002թ. դեկտեմբերի 24-ին ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանում նիստի ընթացքում դատախազը, մասնավորապես, պահանջեց նշանակել ավելի խիստ պատիժ, քանի որ դիմումատուն թաքնվել էր նախաքննությունից: Ըստ դիմումատուի՝ վերաքննիչ նիստի ընթացքում նրա վրա ճնշում էր գործադրվել, որպեսզի նա հրաժարվի զինվորական ծառայության հետ կապված իր կրոնական համոզմունքներից, մասնավորապես, դատախազը և դատավորներից մեկն առաջարկեցին գործը կարճել, եթե նա հրաժարվի իր որոշումից և համաձայնվի կատարել իր զինվորական պարտքը:

37. Նույն օրը վերաքննիչ դատարանը որոշեց բավարարել դատախազի վերաքննիչ բողոքը և խստացրեց պատիժը՝ դատապարտելով դիմումատուին ազատազրկման երկու տարի վեց ամիս ժամկետով: Վճռում նշված էր.

«Առաջին ատյանի դատարանը պատիժ նշանակելիս հաշվի է առել, որ [դիմումատուն] կատարել է ոչ ծանր հանցագործություն, երիտասարդ է, նախկինում արատավորված չի եղել, մեղայականով է ներկայացել, ակտիվորեն աջակցել է հանցագործության բացահայտմանը, անկեղծորեն զղջացել է:

Սակայն վերաքննիչ դատարանի դատաքննությամբ հաստատվեց, որ [դիմումատուն] ոչ միայն իրեն մեղավոր չի ճանաչում, այլև չի զղջում կատարվածի համար, ոչ միայն չի աջակցել հանցագործության բացահայտմանը, այլև թաքնվել է նախաքննությունից, հայտնի չի եղել նրա գտնվելու վայրը, որի կապակցությամբ նրա նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում:

Այս հանգամանքներից ելնելով և հաշվի առնելով նաև արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը, բնույթն ու շարժառիթները, վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ մեղադրողի բողոքը պետք է բավարարել և [դիմումատուի] նկատմամբ նշանակված պատժաչափը պետք է խստացնել, նշանակելով համաչափ պատիժ»:

38. Դիմումատուի փաստաբանը սույն դատավճռի դեմ վճռաբեկ բողոք բերեց, որում նրա կողմից նշված փաստարկները նույնական էին 2002թ. դեկտեմբերի 19-ին ներկայացված առարկություններում արված փաստարկներին (տես վերը՝ պարբ. 35): Նա ևս մեկ անգամ հաստատեց այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն կատարելու դիմումատուի պատրաստակամությունը, նշելով որ երկու տարի վեց ամիս

քրեակատարողական հիմնարկում անցկացնելու փոխարեն դիմումատուն կարող էր հանրօգուտ աշխատանք կատարել: Նա նշեց, որ նման հնարավորություն նախատեսված էր «Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածով (տես ստորև՝ պարբ. 43): Ավելին, նրա պնդմամբ այլընտրանքային ծառայության սկզբունքը նախատեսված է եղել «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածով (տես ստորև՝ պարբ. 44) և դրա պատշաճ կիրառման մեխանիզմի բացակայության համար չի կարելի մեղադրել իրեն:

39. 2003թ. հունվարի 24-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անփոփոխ թողեց վերաքննիչ դատարանի վճիռը, գտնելով, մասնավորապես, որ ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածի համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքները կարող են սահմանափակվել, եթե դա անհրաժեշտ է պետական ու հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման համար (տես ստորև՝ պարբ. 41): Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ևս նախատեսված են նման սահմանափակումներ:

40. 2003թ. հուլիսի 22-ին դիմումատուն նշանակված պատժից տաս ու կես ամիսը կրելուց հետո պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակվեց:

II. ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ա. 1995թ. ՀՀ Սահմանադրությունը (մինչև 2005թ. փոփոխությունները)

41. Սահմանադրության համապատասխան դրույթները սահմանում են.

Հոդված 23

«Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության իրավունք»:

Հոդված 44

«Սահմանադրության 23-27 հոդվածներում ամրագրված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է պետական և ազգային անվտանգության, հասարակական կարգի, հասարակության առողջության և բարքերի, այլոց իրավունքների ու ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար»:

Հոդված 47

«Յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով մասնակցել Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը»:

Բ. 1961թ. ՀՀ քրեական օրենսգիրքը (ուժը կորցրել է 2003թ. օգոստոսի 1-ից)

42. Քրեական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները սահմանում են.

Հոդված 75. Իսկական զինվորական ծառայության հերթական զորակոչից խուսափելը

«Իսկական զինվորական ծառայության հերթական զորակոչից խուսափելը՝ պատժվում է ազատազրկմամբ մեկից մինչև երեք տարի ժամանակով»:

Գ. «Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքը (ուժի մեջ է 1998թ. հոկտեմբերի 16-ից)

43. Զինապարտության մասին օրենքի համապատասխան դրույթները սահմանում են.

Հոդված 3. Զինապարտությունը

“1. Զինապարտությունը Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը մասնակցելու՝ քաղաքացիների սահմանադրական պարտականությունն է»:

Հոդված 11. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչը

«1. Պարտադիր զինվորական ծառայության են զորակոչվում 18-ից մինչև 27 տարեկան արական սեռի զորակոչիկները և առաջին խմբի պահեստագործի սպաները, ովքեր առողջական վիճակի պատճառով ճանաչվել են զինծառայության համար պիտանի՝ խաղաղ պայմաններում»:

Հոդված 12. Պարտադիր զինվորական ծառայությունից ազատումը

«1. Պարտադիր զինվորական ծառայությունից ազատվում է՝ ա) հանրապետական զորակոչային հանձնաժողովի կողմից առողջական վիճակի պատճառով զինծառայության համար ոչ պիտանի ճանաչված քաղաքացին՝ հանվելով զինվորական հաշվառումից. բ) այն քաղաքացին, ում հայրը (մայրը) կամ հարազատ եղբայրը (քույրը) զոհվել (մահացել) է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության կամ զինված ուժերում և այլ զորքերում ծառայողական պարտականություններ կատարելու ժամանակ, և նա այդ ընտանիքի միակ արու զավակն է. գ) քաղաքացին՝ կառավարության որոշմամբ. դ) մինչև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունն ընդունելն օտարերկրյա պետությունների զինված ուժերում պարտադիր զինվորական ծառայություն անցած քաղաքացին»:

Հոդված 16. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից այլ հիմքերով տարկետում ստանալ

«2. Առանձին դեպքերում կառավարությունը որոշում է քաղաքացիների կատեգորիաները և առանձին քաղաքացիների, որոնց տարկետում է տրվում պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից»:

Դ. «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը (ուժի մեջ է 1991թ. հուլիսի 6-ից)

44. Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին օրենքի համապատասխան դրույթները սահմանում են.

[Նախաբան]

« ... առաջնորդվելով միջազգային նորմերով սահմանված մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների սկզբունքներով և հավատարիմ լինելով Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 18 հոդվածի դրույթներին ... Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդն ընդունում է սույն օրենքը խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպության մասին ... »:

Հոդված 19

«Բոլոր քաղաքացիական պարտականությունները տարածվում են նաև կրոնական կազմակերպությունների հավատացյալ անդամների վրա՝ այլ քաղաքացիների հետ համահավասար:

Քաղաքացիական պարտականությունների և կրոնական համոզմունքների հակասության առանձին դեպքերում քաղաքացիական պարտականությունների կատարման հարցը կարող է լուծվել այլընտրանքային սկզբունքով՝ օրենքով նախատեսված կարգով համապատասխան պետական մարմնի և տվյալ կրոնական կազմակերպության փոխադարձ համաձայնությամբ»:

Ե. «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունվել է 17.12.2003թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2004թ.)

45. Սույն օրենքի համապատասխան դրույթները 2004թ. նոյեմբերի 22-ի հետագա փոփոխություններով սահմանում են.

Հոդված 2. Այլընտրանքային ծառայության հասկացությունը և տեսակները

1. Սույն օրենքի իմաստով այլընտրանքային է համարվում ժամկետային պարտադիր զինվորական ծառայությանը փոխարինող ծառայությունը, որը կապված չէ զենք կրելու, պահելու, պահպանելու և օգտագործելու հետ ու իրականացվում է ինչպես զինվորական, այնպես էլ քաղաքացիական հիմնարկներում:

2. Այլընտրանքային ծառայության տեսակներն են՝ ա) այլընտրանքային զինվորական՝ Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում իրականացվող մարտական հերթապահության, զենք կրելու, պահելու, պահպանելու և օգտագործելու հետ չկապված զինվորական ծառայության բ) այլընտրանքային աշխատանքային՝ Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերից դուրս իրականացվող աշխատանքային ծառայության:

3. Այլընտրանքային ծառայության նպատակը հայրենիքի և հասարակության առջև քաղաքացիական պարտքի կատարման ապահովումն է և չունի պատժի, անձի պատվի և արժանապատվության նվաստացման բնույթ»:

Հոդված 3. Այլընտրանքային ծառայություն անցնելու հիմքը

«1. Այլընտրանքային ծառայություն կարող է անցնել Հայաստանի Հանրապետության այն քաղաքացին, որը կրոնական դավանանքին և համոզմունքներին հակասում են ռազմական ստորաբաժանումներում

զինվորական ծառայություն անցնելը, ինչպես նաև զենք կրելը, պահելը, պահպանելը և օգտագործելը»:

III. ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

46. Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետություններում գործող օրենսդրությունների վերաբերյալ Դատարանում առկա նյութերից պարզ է դառնում, որ գրեթե բոլոր անդամ պետությունները, որոնք ունեցել են կամ դեռ ունեն պարտադիր զինվորական ծառայության համակարգ, ընդունել են օրենքներ, որոնցով ճանաչել և կիրառել են կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, որոշ պետություններ դա արել են անգամ մինչև Եվրոպայի Խորհրդին անդամակցելը: Առաջինը 1916թ.-ին Միացյալ Թագավորությունն էր, որին հետևեցին Դանիան (1917թ.), Շվեդիան (1920թ.), Նիդեռլանդները (1920-1923թթ.), Նորվեգիան (1922թ.), Ֆինլանդիան (1931թ.), Գերմանիան (1949թ.), Ֆրանսիան և Լյուքսեմբուրգը (1963թ.), Բելգիան (1964թ.), Իտալիան (1972թ.), Ավստրիան (1974թ.), Պորտուգալիան (1976թ.) և Իսպանիան (1978թ.):

47. Ճանաչումների մեծ ալիք տեղի ունեցավ 1980-ականների վերջում և 1990-ականներին, երբ գրեթե բոլոր անդամ և հետագայում անդամակցող պետությունները, որոնք դեռ չէին արել դա, ընդգրկեցին այդ իրավունքն իրենց ներպետական իրավական համակարգում: Դրանք էին՝ Լեհաստանը (1988թ.), Չեխիայի Հանրապետությունը և Հունգարիան (1989թ.), Խորվաթիան (1990թ.), Էստոնիան, Մոլդովան և Սլովենիան (1991թ.), Կիպրոսը, Հարավսլավիայի նախկին դաշնային հանրապետությունը (2006թ. այն բաժանվեց երկու անդամ պետությունների՝ Սերբիա և Մոնտենեգրո, երկուսն էլ ճանաչել են այդ իրավունքը) և Ուկրաինիան (1992թ.), Լատվիան (1993թ.), Սլովակիայի հանրապետությունը և Շվեյցարիան (1995թ.), Բոսնիա և Հերցեգովինան, Լիտվան և Ռումինիան (1996թ.), Վրաստանը և Հունաստանը (1997թ.), Բուլղարիան (1998թ.):

48. Մնացած անդամ պետություններից Մակեդոնիայի Նախկին Հարավսլավական Հանրապետությունը, որը վաղ 1992թ. անցել էր ոչ պարտադիր զինվորական ծառայության համակարգի, 2001թ. նույնպես ընդունեց իսկական այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք:

Ռուսաստանը և Ալբանիան, որոնք համապատասխանաբար 1993թ. և 1998թ. իրենց սահմանադրություններում ճանաչել էին կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, ամբողջովին իրագործեցին այն համապատասխանաբար 2004թ. և 2003թ. ընդունված օրենքների միջոցով: Ադրբեջանը սահմանադրորեն ճանաչել է այդ իրավունքը 1995թ., սակայն իրագործող օրենք դեռևս չի ընդունել: Այդ իրավունքը չի ճանաչվել Թուրքիայի կողմից:

49. Այն անդամ պետություններում, որտեղ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ճանաչվել է կամ ճանաչվում է և ամբողջովին իրագործվում է, այդ կարգավիճակը կարող էր կամ կարող է պահանջվել ոչ միայն ելնելով կրոնական, այլ նաև անձնական առավել լայն ոչ կրոնական համոզմունքներից: Միակ բացառությունները կազմում են Ռումինիան և Ուկրաինան, որտեղ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի կարգավիճակը սահմանափակվում է բացառապես կրոնական հիմքով: Որոշ անդամ պետություններում, ինչպիսիք են Լեհաստանը, Բելգիան և Ֆինլանդիան, կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի կարգավիճակը կիրառվել է կամ կիրառվում է միայն խաղաղ պայմաններում, մինչդեռ այլ երկրներում՝ Մոնտենեգրոյում և Սլովակիայի հանրապետությունում, նման կարգավիճակի ձեռքբերման իրավունքը հնարավոր է միայն մոբիլիզացիայի կամ պատերազմի ժամանակ: Ի վերջո, որոշ անդամ պետություններ, օրինակ Ֆինլանդիան, թույլատրում են այդ իրավունքը կրող անձանց որոշակի կատեգորիայի ազատվել անգամ այլընտրանքային ծառայությունից:

IV. ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

Ա. Եվրոպական փաստաթղթեր

1. Եվրոպայի Խորհուրդ

(ա) Հայաստանի վերաբերյալ հատուկ փաստաթղթեր

Եվրոպայի Խորհրդի Խորհրդարանական Վեհաժողովի թիվ 221 (2000) կարծիքը (ԵԽԽՎ): Հայաստանի դիմումը՝ Եվրոպայի Խորհրդին անդամակցելու համար:

50. 2000թ. հունիսի 28-ին Եվրոպայի Խորհրդին անդամակցելու համար Հայաստանի դիմումի վերաբերյալ ԵԽԽՎ-ն ընդունեց թիվ 221 կարծիքը: ԵԽԽՎ-ն եզրահանգեց իր կարծիքը Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեին ուղղված առաջարկով, մասնավորապես՝ ընդունել Հայաստանի անդամակցությունը պայմանով, որ նախատեսված ժամկետներում Հայաստանը կիրականացնի մի շարք պարտավորություններ: Կարծիքի համապատասխան քաղվածքում նշված էր.

«Խորհրդարանական Վեհաժողովը նկատի է առնում Հայաստանի Նախագահի, Խորհրդարանի խոսնակի, վարչապետի և Խորհրդարանում ներկայացված քաղաքական կուսակցությունների նախագահների նամակները և նշում է, որ Հայաստանը ստանձնում է հետևյալ պարտավորությունները՝ ... անդամակցության երեք տարիների ընթացքում ընդունել այլընտրանքային ծառայության մասին եվրոպական չափանիշներին համապատասխան օրենք և միևնույն ժամանակ ներում շնորհել համոզմունքների հիմնավորմամբ զինվորական ծառայությունը մերժելու պատճառով ազատագրված կամ ուղղիչ աշխատանքների դատապարտված անձանց՝ նրան հնարավորություն ընձեռելով ընտրություն կատարելու չզինված ռազմական կամ այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության միջև, այլընտրանքային ծառայության մասին օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո»:

(բ) Ընդհանուր փաստաթղթեր

(i) Եվրոպայի Խորհրդի Խորհրդարանական Վեհաժողով

51. Կրոնական համոզմունքների հիման վրա զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի մասին ԵԽԽՎ-ի կողմից առաջին անգամ ակնարկ կատարվել է 1967թ. թիվ 337 (1967) Բանաձևում, որում սահմանվեցին հետևյալ հիմնական սկզբունքները.

«1. Ձորակոչի ենթակա այն անձինք, ովքեր ելնելով խղճի կամ դավանանքի, ինչպես նաև կրոնական, էթիկայի, բարոյական, մարդասիրական, գաղափարախոսական կամ նման այլ համոզմունքներից հրաժարվում են իրականացնել զինվորական ծառայություն, ունեն իրավունք ազատվելու նման ծառայություն իրականացնելու պարտավորությունից:

2. Սույն իրավունքը՝ ժողովրդավարական և օրենքի պետություններում Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված անհատի հիմնարար իրավունքներից տրամաբանորեն բխող իրավունք է»:

52. Սույն Բանաձևի հիման վրա ԵԽԽՎ-ն ընդունեց թիվ 478(1967) Հանձնարարականը՝ կոչ անելով Նախարարների Կոմիտեին հրավիրել անդամ պետություններին հնարավորինս համապատասխանեցնելու իրենց ազգային օրենսդրությունները հիմնական սկզբունքներին: Այնուհետև, ԵԽԽՎ-ն վերահաստատեց և զարգացրեց հիմնական սկզբունքներն իր թիվ 816(1977) և 1518(2001) Հանձնարարականներում: Վերջին հանձնարարականում նշվեց, որ կրոնական համոզմունքների հիման վրա զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը Կոնվենցիայով նախատեսված «մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի էական տարրերից է»: Նշվեց նաև, որ անդամ պետություններից միայն հինգ պետություն դեռևս չեն ճանաչել այդ իրավունքը և առաջարկեց Նախարարների Կոմիտեին հրավիրել վերջիններիս իրականացնել իրենց պարտավորությունը:

53. 2006թ. ԵԽԽՎ-ն ընդունեց թիվ 1742(2006) Հանձնարարականը, որը վերաբերում էր զինված ուժերում մարդու իրավունքներին և, մասնավորապես, կոչ էր արվում անդամ պետություններին իրենց օրենսդրությունների մեջ ամրագրել ցանկացած ժամանակ որպես կրոնական կամ այլ

համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձ գրանցվելու իրավունքը, ինչպես նաև կադրային զինվորականների՝ կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձի կարգավիճակ ստանալու իրավունքը:

(ii) Նախարարների Կոմիտեն

54. 1987թ. Նախարարների Կոմիտեն ընդունեց թիվ R(87)8 Հանձնարարականը, որով առաջարկեց անդամ պետություններին ճանաչել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և կոչ արեց այն իշխանություններին, որոնք դեռ չէին արել դա, համապատասխանեցնել իրենց ազգային օրենսդրությունները և իրավակիրառ պրակտիկան հետևյալ հիմնական սկզբունքին՝

«Ձորակոչի ենթակա այն անձինք, ովքեր իրենց ունեցած ծանրակշիռ համոզմունքների պատճառով հրաժարվում են զենք կրելու հետ կապված զինվորական ծառայությունից, իրավունք ունեն ազատվելու նման ծառայություն իրականացնելու պարտականությունից ... [և] կարող են պարտավորեցվել կատարել այլընտրանքային ծառայություն ...»:

55. 2010թ. Նախարարների Կոմիտեն ընդունեց թիվ CM/Rec(2010)4 Հանձնարարականը, որով առաջարկեց անդամ պետություններին համապատասխանեցնել զինված ուժերի անձնակազմի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի սահմանափակումները Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթներին, մասնավորապես, որ զինապարտներն իրավունք ունենան գրանցվելու որպես կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք ունեցող անձինք և հնարավորություն ունենան իրականացնել քաղաքացիական բնույթի ծառայություն: Սույն Հանձնարարականի Բացատրական Հուշագրում, մասնավորապես, նշվեց.

«Կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը դեռևս Դատարանի կողմից չի ճանաչվել որպես Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի ներքո պաշտպանվող իրավունք: Այնուամենայնիվ, միջազգային ֆորայում տիրող ներկայիս միտումը համարում է, որ այն գտնվում է խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի գործողության ոլորտում»:

2. Եվրոպական Միությունը

(ա) Եվրոպական Խորհրդարանը

56. Եվրոպայի Խորհրդի մարմինների կողմից որդեգրած սկզբունքներն իրենց արտացոլումը գտան նաև Եվրոպական Խորհրդարանի 1983թ. փետրվարի 7-ի, 1989թ. հոկտեմբերի 13-ի, 1993թ. մարտի 11-ի և 1994թ. հունվարի 19-ի որոշումներում: Եվրոպական Խորհրդարանը նույնպես դիտարկեց, որ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ներառված է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության հասկացության մեջ և կոչ արեց Եվրոպական Միության անդամ պետություններին ներառել այդ իրավունքն իրենց իրավական համակարգերում որպես հիմնարար իրավունք:

(բ) Հիմնարար Իրավունքների Եվրոպական Միության Խարտիան

57. Խարտիայի 10-րդ հոդվածը, որն ընդունվել է 2000թ. դեկտեմբերի 7-ին և ուժի մեջ է մտել 2009թ. դեկտեմբերի 1-ին սահմանում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով, քարոզչության, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատություն»:

2. «Կրոնական և այլ համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը նախատեսվում է այդ իրավունքի իրականացումը կարգավորող ներպետական օրենքների համաձայն»:

Բ. Այլ միջազգային փաստաթղթեր և պրակտիկա

1. Միավորված Ազգերի Կազմակերպություն

(ա) ՄԱԿ-ի Մարդու Իրավունքների Հանձնաժողովը

58. Մարդու Իրավունքների Հանձնաժողովն իր թիվ 1987/46 Բանաձևում կոչ արեց պետություններին ճանաչել կրոնական

համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և զերծ մնալ այդ իրավունքը կիրառող անձանց նկատմամբ պատիժ կիրառելուց: Մեկ այլ թիվ 1989/59 Բանաձևում Հանձնաժողովն ավելի առաջ գնաց և ճանաչեց կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը որպես Մարդու Իրավունքների Համընդհանուր Հռչակագրի 18-րդ հոդվածում և Քաղաքացիական և Քաղաքական Իրավունքների Միջազգային Դաշնագրի (ՔՔԻՄԴ) 18-րդ հոդվածով նախատեսված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի կիրառման իրավական միջոց: Հետագայում խնդրի կապակցությամբ ընդունված մի շարք Բանաձևեր, մասնավորապես՝ թիվ 1993/84, 1995/83 և 1998/77, հաստատեցին և ընդլայնեցին առկա սկզբունքները: Այդ իսկ պատճառով, Հանձնաժողովը շարունակաբար կոչ էր անում պետություններին վերանայել իրենց օրենսդրությունները և իրավակիրառ պրակտիկան նշված բանաձևերի լույսի ներքո: Իր թիվ 2004/35 Բանաձևի մեջ Հանձնաժողովը քաջալերեց պետություններին իրականացնել համաներումներ և վերականգնել այն անձանց իրավունքները, ովքեր կրոնական համոզմունքներից ելնելով հրաժարվել են զինվորական ծառայությունից:

(բ) ՔՔԻՄԴ և Միավորված Ազգերի Կազմակերպության Մարդու Իրավունքների Հանձնաժողովի պրակտիկան (UNHRC)

59. ՔՔԻՄԴ-ի համապատասխան դրույթները, որոնք ընդունվել են ՄԱԿ-ի Ընդհանուր Ժողովի կողմից 1966թ. դեկտեմբերի 16-ին թիվ 2200 A (XXI) Բանաձևում և ուժի մեջ են մտել 1976թ. մարտի 23-ին, իսկ Հայաստանի կողմից վավերացվել են 1993թ. հունիսի 23-ին, սահմանում են հետևյալը՝

Հոդված 8

«3. (ա) ոչ ոք չպետք է պարտադրվի կատարել հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանք ...:

(գ) սույն պարբ.ում «հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանք» հասկացության մեջ չեն ընդգրկվում՝ ...

(ii) ռազմական բնույթի որևէ ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ ճանաչվում է կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը՝ այդ հիմքով զինվորական

ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար օրենքով նախատեսված որևէ ծառայություն ...»:

Հոդված 18

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այդ իրավունքն ընդգրկում է սեփական ընտրությամբ կրոն կամ համոզմունք ունենալու կամ ընդունելու ազատությունը, ինչպես միանձնյա, այնպես էլ ուրիշների հետ համատեղ, հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով իր կրոնն ու համոզմունքները դավանելու ազատությունը պաշտամունքի իրականացման, կրոնական ու ծիսական արարողությունների և վարդապետությունների իրականացման ազատություն ...»:

60. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը, որը ԲԲԻՄԴ-ի կատարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինն է, անհատական գանգատներ քննելիս ի սկզբանե համարում էր, որ ԲԲԻՄԴ-ն, մասնավորապես 18-րդ հոդվածը, չի նախատեսում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, հատկապես հաշվի առնելով 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (գ) (ii) կետը: Ֆինլանդիայի քաղաքացի՝ կրոնական համոզմունքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձի կողմից բերված գանգատը հայտարարվեց անընդունելի՝ ԲԲԻՄԴ-ի դրույթների հետ չհամապատասխանելու հիմքով (*L.T.K. v. Finland*, գանգատ թիվ 185/1984, U.N. Doc. CCPR/C/25/D/185/1984, 9 հուլիս 1985թ.):

61. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի դիրքորոշման առաջին փոփոխությունը տեղի ունեցավ *J.P. v. Canada* գործով 1991թ. նոյեմբերի 7-ին կայացրած որոշման մեջ, որտեղ *obiter dictum* առաջին անգամ այն ընդունեց, որ «[ԲԲԻՄԴ] 18-րդ հոդվածն անկասկած [պաշտպանում է] կարծիքներ և համոզմունքներ ունենալու, արտահայտելու և տարածելու իրավունքը, ինչպես նաև կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից և գործողություններից հրաժարվելու իրավունքը» (գանգատ թիվ 446/1991, U.N. Doc. CCPR/C/43/D/446/1991, 7 նոյեմբեր 1991թ.):

62. 1993թ. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը 18-րդ հոդվածի վերաբերյալ ընդունեց թիվ 22 Ընդհանուր Մեկնաբանությունը, որն այդ դրույթը մեկնաբանեց հետևյալ կերպ՝

«11. ... Դաշնագիրն ուղղակիորեն չի նախատեսում համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, սակայն կոմիտեն կարծում է, որ այդ իրավունքը բխում է 18-րդ հոդվածից, քանի որ մահացու ուժ կիրառելու հետ կապված պարտականությունները կարող են լուրջ հակասության մեջ լինել խղճի ազատության և կրոնը կամ համոզմունքը դավանելու իրավունքի հետ ...»:

63. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովն առավել զարգացրեց իր դիրքորոշումը 2006թ. նոյեմբերի 3-ին *Yeo-Bum Yoon v. Republic of Korea* և *Myung-Jin Choi v. Republic of Korea* գործերով կայացրած որոշումներում, որտեղ այն առաջին անգամ քննեց երկու դատապարտված Եհովայի վկաների գանգատներ բերված այնպիսի պետության դեմ, որը չէր ճանաչել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը: Հանձնաժողովը նշեց՝

«8.2 Հանձնաժողովը ... գտնում է, որ Դաշնագրի 8-րդ հոդվածի, 3-րդ մասը «պարտադիր և հարկադիր աշխատանք» հասկացության մեջ չի ներառում «ռազմական բնույթի որևէ ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ ճանաչվում է կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը՝ այդ հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար օրենքով նախատեսված որևէ ծառայություն»: Սա նշանակում է, որ Դաշնագրի 8-րդ հոդվածը ինքնին ոչ ճանաչում և ոչ էլ բացառում է կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը: Այսպես, սույն գանգատը պետք է դիտարկվի բացառապես Դաշնագրի 18-րդ հոդվածի ներքո, որի հասկացությունը ժամանակի ընթացքում իր բովանդակության և նպատակի առումներով զարգանում է՝ ինչպես Կոնվենցիայով նախատեսված ցանկացած այլ երաշխիք:

8.3 ... [անձանց] դատապարտումը, հետևաբար, սահմանափակում է նրանց կրոնը և հավատալիքներն արտահայտելու հնարավորությունը: Նման սահմանափակումը պետք է արդարացված լինի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված թույլատրելի սահմաններով, այսինքն՝ ցանկացած սահմանափակում պետք է նախատեսված լինի օրենքով, անհրաժեշտ լինի հասարակական անվտանգության, կարգի, առողջության կամ բարոյականության կամ այլոց հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների պահպանման համար»:

64. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովն եզրահանգեց այն դիտարկմամբ, որ 18-րդ հոդվածով երաշխավորված դիմումատուի իրավունքների նկատմամբ միջամտությունը չի եղել անհրաժեշտ և տեղի է ունեցել այդ

դրույթի խախտում (գանգատ թիվ 1321/2004 և 1322/2004, U.N. Doc. CCPR/C/88/D/1321-1322/2004, 23 հունվար 2007թ.):

(գ) Կամայական կալանքների հարցերով աշխատանքային խումբ

65. Մի շարք դեպքերում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց կալանքների հետ կապված հարցերն անհատական հայցային ընթացակարգով քննարկվել են նաև Կամայական կալանքների հարցերով զբաղվող աշխատանքային խմբի կողմից, որը կազմավորվել է 1991թ. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի կողմից: Մինչ վերջերս աշխատանքային խմբի հիմնական խնդրի շրջանակները ներառում էին կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց շարունակական պատիժներն ու ազատազրկումները, որոնք կամայական էին, քանի որ խախտում էին *ne bis in idem* սկզբունքը (տես, օրինակ, Կարծիք թիվ 36/1999 (Թուրքիա) և Կարծիք թիվ 24/2003 (Իսրայել)): 2008թ. աշխատանքային խումբը կատարեց մեկ քայլ առաջ և Թուրքիայի վերաբերյալ մեկ գործով գտավ, որ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձը կամայականորեն հետապնդվել, դատապարտվել և ազատազրկվել է (տես, Կարծիք թիվ 16/2008 (Թուրքիա)):

2. Մարդու իրավունքների պաշտպանության միջամերիկյան համակարգը

66. Մարդու իրավունքների Ամերիկյան Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3 (բ) կետը և 12-րդ հոդվածը նման են եվրոպական կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3 (բ) կետին և 9-րդ հոդվածին:

67. 1997թ. և 1998թ. Մարդու իրավունքների Միջամերիկյան Հանձնաժողովն ընդունեց հանձնարարություններ, որով հրավիրեց այն անդամ պետություններին, որոնց օրենսդրությունները դեռ չէին ճանաչել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայությունից ազատվելու իրավունքը, վերանայել իրենց իրավական համակարգը և կատարել փոփոխություններ մարդու իրավունքների միջազգային օրենքներին համահունչ՝

նախատեսելով այդ իրավունքը կրող անձանց համար զինվորական ծառայությունից ազատվելու բացառություններ:

68. 2005թ. մարտի 10-ին Միջամերիկյան Հանձնաժողովը կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի հարցով ներկայացրած անհատական հայցի կապակցությամբ առաջին անգամ կայացրեց որոշում: Հանձնաժողովը գտավ, որ 12-րդ հոդվածը պետք է համակցել 6-րդ հոդվածի 3 (բ) կետի հետ և եզրահանգեց, որ վիճարկվող իրավունքը պաշտպանվում է Ամերիկյան Կոնվենցիայի ներքո միայն այն երկրներում, որտեղ այդ իրավունքը ճանաչվել է: Այսպիսով, Միջամերիկյան Հանձնաժողովը միանշանակ հիմնվեց Մարդու Իրավունքների Եվրոպական Հանձնաժողովի և մինչ 2005թ. գործող ՄԱԿ-ի Մարդու Իրավունքների Հանձնաժողովի նախադեպային իրավունքի վրա (տես, *Cristián Daniel Sahli Vera and Others v. Chile*, Գործ 12.219, Հաշվետվություն թիվ 43/05, 10 մարտ 2005թ., պարբ. 95-97): Սույն մոտեցումն ավելի ուշ հաստատվեց Միջամերիկյան Հանձնաժողովի կողմից մեկ այլ գործով (տես, *Alfredo Díaz Bustos v. Bolivia*, Գործ 14/04, Հաշվետվություն թիվ 97/05, 27 հոկտեմբեր 2005, պարբ. 19):

3. Երիտասարդների Իրավունքների Իբերո-Ամերիկյան Կոնվենցիա

69. 2005թ. հոկտեմբերի 10-11 Երիտասարդների Իրավունքների Իբերո-Ամերիկյան Կոնվենցիան, որը սահմանում է մի շարք հատուկ իրավունքներ 15-ից 24 տարեկան երիտասարդների համար, ընդունվեց Իբերո-ամերիկյան երիտասարդական կազմակերպության շրջանակներում: Համաձայն 12-րդ հոդվածի, որը վերնագրված է «Կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք»՝

«1. Երիտասարդներն իրավունք ունեն հրաժարվելու զինվորական ծառայությունից՝ իրենց կրոնական և այլ համոզմունքների հիման վրա:

2. Կողմ Պետությունները պարտավոր են ընդունել այդ իրավունքի իրականացմանն ուղղված համապատասխան միջոցներ և քայլեր ձեռնարկել՝ պարտադիր զինվորական ծառայության համակարգի վերացման ուղղությամբ»:

*4. Եվրոպայում Անվտանգության և Համագործակցության
Կազմակերպություն (ԵԱՀԿ)*

70. ԵԱՀԿ-ն նույնպես անդրադարձել է քննարկվող խնդրին 1990թ.-ին: Մասնակից պետությունները Մարդկային Չափանիշները թեմայով համաժողովում նշեցին, որ ՄԱԿ-ի Մարդու Իրավունքների Հանձնաժողովը ճանաչել է կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և պայմանավորվել են նախատեսել այլընտրանքային ծառայության տարբերակներ իրենց օրենսդրական համակարգում: 2004թ. ԵԱՀԿ-ն մշակեց «Կրոնի և համոզմունքների վերաբերյալ օրենսդրության վերանայման ուղեցույց», որում նշեց, որ չնայած սույն խնդրի առնչությամբ գոյություն չունի վերահսկող միջազգային չափանիշ, այնուամենայնիվ, ժողովրդավարական շատ պետություններում կա հստակ միտում՝ թույլատրել իսկական բարոյական և կրոնական համոզմունքներ ունեցող անձանց զինվորական ծառայության փոխարեն իրականացնել այլընտրանքային (ոչ զինվորական) ծառայություն:

ՕՐԵՆՔԸ

I. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 9-ՐԴ ՀՈՂՎՐԴԱԿԱՆ ԵՆԹԱԴՐՅԱԼ ԽԱԽՏՈՒՄ

71. Դիմումատուն բողոքեց, որ զինվորական ծառայությունից խուսափելու համար իրեն դատապարտելը խախտել է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը, համաձայն որի.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով, քարոզչության, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտվելու ազատություն:

2. Սեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատությունը, ենթակա է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք սահմանված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի պաշտպանություն հասարակական անվտանգության, հասարակական

կարգի, առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների»:

Ա. Պալատի վճիռը

72. 2009թ. հոկտեմբերի 27-ի վճռում Պալատն առաջին հերթին նշեց, որ Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների մեծամասնությունն ընդունել է օրենքներ, որոնցով նախատեսվում են կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար այլընտրանքային ծառայության հնարավորությունը: Սակայն, Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնել նաև Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) պարբ.ի¹ դրույթները, որը բարձր պայմանավորվող կողմերի հայեցողությանն է թողել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց իրավունքների ճանաչման հարցը: Այսպես, այն փաստը, որ պայմանավորվող կողմերի մեծամասնությունը ճանաչել է այդ իրավունքը, չի նշանակում, որ այլ պայմանավորվող կողմ, որը չի ճանաչել այդ իրավունքը՝ խախտել է Կոնվենցիայով ստանձնած իր պարտավորությունը: Հետևաբար, այս գործոնը չի կարող համարվել արդյունավետ Կոնվենցիան որպես զարգացող մեկնաբանության համար: Պալատը գտավ, որ նման հանգամանքների ներքո, 9-րդ հոդվածը չի երաշխավորում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և, հետևաբար, կիրառելի չէ դիմումատուի գանգատի նկատմամբ: Այն եզրահանգեց, որ 9-րդ հոդվածի կիրառելիությունից ելնելով, դիմումատուին իր զինվորական պարտականությունը կատարելուց հրաժարվելու համար դատապարտելու արդյունքում պետական մարմինները չեն խախտել Կոնվենցիայով ստանձնած իրենց պարտավորությունը:

¹ Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի համապատասխան մասերը սահմանում են. «2. Ոչ ոք չպետք է պարտադրվի կատարելու պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք: 3. Սույն հոդվածի նպատակների համար «պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք» հասկացությունը չի ներառում՝ ... (բ) զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու համոզմունքներից ելնելով՝ պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նշանակված ծառայությունը»:

Բ. Կողմերի դիրքորոշումները

1. Դիմումատուին

(ա) 9-րդ հոդվածի կիրառելիությունը

73. Դիմումատուն նշեց, որ Պալատը, հրաժարվելով կիրառել «կենդանի գործիք» սկզբունքը, այսպիսով սահմանափակել է Մարդու Իրավունքների Եվրոպական Հանձնաժողովի կողմից տրված մեկնաբանությունն այն առումով, որ Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետը սահմանափակում է 9-րդ հոդվածի կիրառելիությունը կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց նկատմամբ առանց արդարացման կամ բացատրության: Սակայն, 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետը չի կարող վկայակոչվել 9-րդ հոդվածի ներքո նախատեսված կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը հերքելու համար, հատկապես Հայաստանի դեպքում, որը 2000թ. սկսած իրավաբանորեն ստանձնել է ճանաչել նշված իրավունքը: Հիմնվելով *Travaux préparatoires* վրա, դիմումատուն պնդեց, որ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի համակցությունը 9-րդ հոդվածի հետ երբեք նախատեսված չի եղել: Այն ծառայում է 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետով երաշխավորված իրավունքի սահմանման նպատակին, և այն երբեք նպատակ չի հետապնդել ճանաչել կամ հերքել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը: 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետը չի կիրառվել Կոնվենցիայի այլ դրույթների նկատմամբ և չկա պատճառ կիրառել այն 9-րդ հոդվածի նկատմամբ: Այն դեպքում, եթե 9-րդ հոդվածը նախատեսված չի եղել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար, ապա նման սահմանափակումը կարող էր հեշտությամբ ինկորպորացվել Կոնվենցիայի տեքստը կազմողների կողմից: Հետևաբար, կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց նկատմամբ 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը որոշելիս Դատարանը չպետք է բխեցներ Կոնվենցիայից մի իրավունք, որն ի սկզբանե նախատեսված չի եղել:

74. Դիմումատուն նշեց, որ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի նկատմամբ 9-րդ հոդվածի կիրառումը պետք է պայմանավորվի նաև արդի հանգամանքների առկայությամբ, հաշվի առնելով Եվրոպայի Խորհրդի գրեթե բոլոր անդամ պետությունների կողմից այս իրավունքի ճանաչման փաստը: Այս մոտեցումն իր արտացոլումը գտել է նաև Եվրոպայի Խորհրդի և Եվրոպական Միության մարմինների որդեգրած դիրքորոշումներում: Ավելին, այս իրավունքի ճանաչումը դարձել է Եվրոպայի Խորհրդին անդամակցելու ցանկություն արտահայտած նոր անդամ պետությունների համար պարտադիր նախապայման: Ավելին, Պալատը հաշվի չի առել նաև Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության կառույցներում սույն խնդրի վերաբերյալ կարևոր զարգացումները, մասնավորապես ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի կողմից «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային կոնվենցիայում (ԲԲԻՄԿ) նախատեսված նմանատիպ դրույթների մեկնաբանությունը: Անհրաժեշտ է սույն խնդրի վերաբերյալ հստակեցնել Դատարանի դիրքորոշումը, քանի որ ոչ թե Դատարանը, այլ Հանձնաժողովն է մերժում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի նկատմամբ 9-րդ հոդվածի կիրառումը: Ավելին, Պալատի կողմից Հանձնաժողովի դիրքորոշման վկայակոչումը ճիշտ չէ, քանի որ այն չի համապատասխանում Կոնվենցիայի խնդրին և նպատակին, բացի այդ այն հակասական է, քանի որ վիճարկվող իրավունքի ճանաչման միտումը նկատվում է նաև Հանձնաժողովի նշված դիրքորոշման մեջ: Դիմումատուն, ի վերջո, նշեց, որ քննարկվող հարցը դուրս է եկել իր գանգատի շրջանակներից, քանի որ Եվրոպայի Խորհրդի սահմաններում և դրանից դուրս ողջ աշխարհում նման իրավիճակը պատճառել է լուրջ հետևանքներ հարյուրավոր այլ երիտասարդների:

(բ) 9-րդ հոդվածին համապատասխանումը

75. Դիմումատուն նշեց, որ իր դատապարտումը հանդիսանում է իր կրոնական համոզմունքներն իրականացնելու իրավունքին միջամտություն: Այս միջամտությունը նախատեսված չէ օրենքով, քանի որ Հայաստանի իշխանությունները, դատապարտելով իրեն, խախտել են Եվրոպայի Խորհրդին անդամակցելու ժամանակ

իրավականորեն ստանձնած պարտավորությունը, մասնավորապես՝ ներում շնորհել բանտային պայմաններում պատիժ կրող կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող բոլոր անձանց: Նշված միջազգային պարտավորությունը հանդիսանում է Հայաստանի ազգային օրենսդրության անբաժանելի մասը, հետևաբար, բոլոր այն անձինք, ովքեր հրաժարվում են զինվորական ծառայությունից կրոնի հիմքով, պետք է ազատվեն այդ պարտականությունից կամ, ի վերջո, հնարավորություն ունենան անցնել այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության: Փաստորեն, ներպետական օրենքը հստակ չէ, քանի որ այն չի համընկնում Հայաստանի կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորություններին:

76. Դիմումատուն, այնուհետև, նշեց, որ միջամտությունը նախատեսված չի եղել օրենքով նաև այն պատճառով, որ Հայաստանը, 1993թ. անդամակցելով ԲԲԻՄԿ-ին, հավատարիմ չի եղել դրա 18-րդ հոդվածին և ԵԱՀԿ-ի համապատասխան նախադեպային իրավունքին՝ ինչպես պահանջվում է Խղճի և Կրոնական Կազմակերպությունների Ազատության մասին իրավական ակտով (տես վերը՝ պարբ. 44):

77. Դիմումատուն նշեց նաև, որ միջամտությունն անհրաժեշտ չի եղել ժողովրդավարական հասարակությանը: Այսպես, տվյալ իրավիճակը, երբ դիմումատուն հանդիսանում է կրոնական կազմակերպության անդամ, ով պարտավորվել է ապրել խաղաղ պայմաններում իր հարևանների հետ և չունի քրեական անցյալ, բանտարկվում է և նրան վերաբերվում են որպես վտանգավոր քրեական հանցագործի, ամենևին անհրաժեշտ չէ ժողովրդավարական հասարակության համար: Մասնավորապես, նա ենթարկվել է հետապնդումների, ձերբակալվել է և քրեական հանցագործությունների համար դատապարտված վեց այլ անձանց հետ պահվել է միևնույն խցում, որտեղ չի եղել անգամ անկողնային պարագաներ, պահակների կողմից ենթարկվել է վիրավորանքների: Այնուհետև, դիմումատուն ենթարկվել է ամբողջովին անհամաչափ պատժի և վերաբերմունքի՝ հաշվի առնելով այն փաստը, որ նա ընդամենը փորձել է կիրառել իր խղճի, մտքի և կրոնի ազատության հիմնարար իրավունքը: Բացի այդ, դիմումատուի բանտարկումը նույնպես արդարացված չի, քանի որ Հայաստանի իշխանությունները ներում են շնորհել նման իրավիճակում հայտնված այլ անձանց: Վերջապես, երկրի

զինվորական պաշտպանությունը չի տարալուծվի և թուլանա, եթե նրա նման մարդիկ չպատժվեն: Մասնավորապես, 2007թ. Հայաստանում գրանցված են եղել 125,000 առկա զինվորական ծառայողներ և 551,000 ապագա զինվորական ծառայողներ, մինչդեռ միայն 41 Եհովայի վկաներ են բանտարկվել: Ավելին, սկսած 2002թ. միայն երեք այլ կրոնական կազմակերպության անդամ հանդիսացող անձինք են որոշել հրաժարվել պարտադիր զինվորական ծառայությունից: Նման ցածր թվային տվյալներ չեն կարող բացասական ազդեցություն ունենալ Հայաստանի ռազմական ծավալի վրա:

2. Կառավարությունը

(ա) 9-րդ հոդվածի կիրառելիությունը

78. Կառավարությունը նշեց, որ Կոնվենցիայով և ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքները, ներառյալ՝ խղճի, մտքի, կրոնի ազատության իրավունքը, պետք է կիրառվեն բոլորի նկատմամբ հավասարապես և առանց խտրականության: Դիմումատուն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, ով ունի ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված պարտականություն՝ իրականացնել պարտադիր զինվորական ծառայություն անկախ իր կրոնական համոզմունքներից, և այդ պարտականության իրականացումը չի կարող հանդիսանալ միջամտություն իր իրավունքներին: Օրենքը չի սահմանում պարտադիր զինվորական ծառայությունից ազատվելու այնպիսի հիմք, ինչպիսին է «Եհովայի վկա» լինելը: Օրենքով չնախատեսված հիմքով պարտադիր զինվորական ծառայությունից ազատվելը կխախտի հավասարության և խտրականության սկզբունքը:

79. Կառավարությունը համաձայն է, որ Կոնվենցիան «կենդանի գործիք» է: Սակայն, տվյալ գործի նկատմամբ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը պետք է քննարկվի Կոնվենցիայի տվյալ պահի դրությամբ գործող մեկնաբանությամբ: Դիմումատուն դատապարտվել է 2001-2002թթ. և այդ ժամանակ նրա դատապարտումը համապատասխանել է միջազգային համայնքի մոտեցումներին, Կոնվենցիայի իմաստով եղել է օրինական և արդարացի՝ ըստ Հանձնաժողովի և Դատարանի մեկնաբանությունների: Մասնավորապես, *Peters v. the Netherlands* (գանգատ թիվ 22793/93, Հանձնաժողովի որոշում 30 նոյեմբեր

1994թ., չիրապարակված) և *Heudens v. Belgium* (գանգատ թիվ 24630/94, Հանձնաժողովի որոշում 22 մայիս 1995թ., չիրապարակված) գործերում, որոնք հանդիսանում են քննարկվող հարցի վերաբերյալ վերջին որոշումները, Հանձնաժողովը գտել է, որ 9-րդ հոդվածով երաշխավորված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը չի վերաբերվում կրոնական կամ քաղաքական համոզմունքների հիմքով պարտադիր զինվորական ծառայությունից ազատվելուն: Իր վերջերս կայացրած վճիռներում, որտեղ գտել է, որ չկա անհրաժեշտություն քննության առնելու վիճարկվող հարցը, Դատարանն անգամ չի ընդունել 9-րդ հոդվածի կիրառելիության փաստը (օրինակ, *Thlimmenos v. Greece* [GC], գանգատ թիվ 34369/97, պարբ. 43, ECHR 2000-IV, և *Ülke v. Turkey*, գանգատ թիվ 39437/98, պարբ. 53-54, 24 հունվար 2006թ.): Հայաստանի իշխանությունների գործողությունները, հետևաբար, չեն հակասել Կոնվենցիայի պահանջները: Հաշվի առնելով տվյալ իրավիճակին համապատասխանող նախադեպային իրավունքը՝ նրանք չէին կարող կանխատեսել Դատարանի կողմից 9-րդ հոդվածի նոր մեկնաբանության հնարավորությունը և, հետևաբար, չէին կարող համապատասխանեցնել իրենց գործողությունները այդ հնարավոր «նոր մոտեցման»-ը:

80. Կառավարությունն ընդունում է, որ Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների մեծամասնությունն ընդունել է օրենքներ, որոնք կարգավորում են կրոնական համոզմունքների ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար տարբեր այլընտրանքային ծառայությունների իրականացման մեխանիզմները: Այնուամենայնիվ, 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետը, որը հստակորեն թողել է վիճարկվող իրավունքի ճանաչումը Պայմանավորվող Կողմերի հայեցողությանը, չի կարելի անտեսել, և այն փաստը, որ անդամ պետությունների մեծ մասը ճանաչել է այդ իրավունքը, չի կարող հիմք հանդիսանալ այն մոտեցման համար, համաձայն որի այն պետությունը, որը չի ճանաչել խախտել է Կոնվենցիայով ստանձնած իր պարտավորությունը: Ամփոփելով, 9-րդ հոդվածը 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի համակցությամբ չի երաշխավորում կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և տեղի չի ունեցել 9-րդ հոդվածով երաշխավորված դիմումատուի իրավունքին միջամտություն:

81. Կառավարությունը նշեց, որ ներկա պահին Հայաստանում գրանցված են մոտ 60 կրոնական կազմակերպություն, ներառյալ «Եհովայի վկաներ» կազմակերպությունը, կրոնական կազմակերպությունների 9 ճյուղ և 1 գործակալություն: Այսպես, եթե նրանցից յուրաքանչյուրը պնդի, որ պարտադիր զինվորական ծառայությունը դեմ է իրենց կրոնական համոզմունքներին, կառաջանա իրավիճակ, որում ոչ միայն «Եհովայի վկաներ»-ի անդամները, այլ նաև մնացած կրոնական կազմակերպությունները հնարավորություն կստանան հրաժարվելու իրեն հայրենիքը պաշտպանելու պարտականությունից: Ավելին, «Եհովայի վկաներ»-ի կամ այլ կրոնական կազմակերպությունների անդամները կարող են նմանապես պնդել, որ, օրինակ, հարկեր և տուրքերի վճարումը դեմ է իրենց կրոնական համոզմունքներին և պետությունը պարտավոր է չդատապարտել նման անձանց, քանի որ դա կառաջացնի Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում: Նման մոտեցումն անընդունելի է նաև այն տեսանկյունից, որ պետության հանդեպ իրենց պարտականությունները կատարելուց խուսափելու համար անձը կարող է դառնալ այս կամ այն կազմակերպության անդամ:

82. Ի վերջո, Եվրոպայի Խորհրդին անդամակցելու ժամանակ Հայաստանի կողմից ստանձնած պարտավորության կատարման կապակցությամբ Կառավարությունը նշեց, որ 2003թ. դեկտեմբերի 17-ին ընդունվել է «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը: Օրենքում իշխանությունները նախատեսել են կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից ազատումը, իսկ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձինք ստացան իրենց պարտականությունը կատարելու այլընտրանքային ծառայության հնարավորություն: Այսպես, ներկայումս կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձինք դատապարտվում են միայն այն դեպքում, եթե նրանք հրաժարվել են իրականացնել նաև այլընտրանքային ծառայություն: Ինչ վերաբերում է բոլոր կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց ներման պարտավորությանը, Կառավարությունը նշեց, որ իշխանությունները կատարել են դա՝ դիմումատուին նշանակված պատիժը կրելուց ազատելու միջոցով: Մասնավորապես,

դիմումատուն դատապարտվել էր երկու տարի վեց ամիս ժամանակով ազատազրկման, սակայն Վճռաբեկ դատարանի որոշումն ընդունելուց հետո վեց ամիս անց նա ազատ է արձակվել:

(բ) 9-րդ հոդվածին համապատասխանումը

83. Կառավարությունը նշեց, որ եթե ենթադրենք, որ տեղի է ունեցել դիմումատուի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքին միջամտություն, ապա այն եղել է արդարացված: Այսպես, միջամտությունը նախատեսված է եղել օրենքով: Մասնավորապես, յուրաքանչյուր 18-ից 27 տարեկան, ֆիզիկապես պիտանի ՀՀ քաղաքացի պարտավոր է ծառայել հայկական բանակում, անկախ իր կրոնական համոզմունքներից, ինչպես նախատեսված է ՀՀ Սահմանադրության 47-րդ հոդվածով և «Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ և 11-րդ հոդվածներով: Ավելին, Քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածը սահմանում է պատիժ՝ զորակոչից խուսափելու համար: Նշված իրավական դրույթները եղել են մատչելի և բավարար չափով հստակ: Ավելին, տվյալ պահին, կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը չի ճանաչվել հայկական օրենսդրությամբ:

84. Բացի այդ միջամտությունը եղել է անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում: Այն հանդիսանում է ցանկացած ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, երբ բոլոր քաղաքացիներն առանց խտրականության կամ այլ հիմքով օժտված են Սահմանադրությամբ և օրենքներով երաշխավորված իրավունքներով և ազատություններով, ինչպես նաև պարտավոր են կատարել սահմանված պարտականությունները: Այսպիսով, հասարակական կարգին լուրջ վտանգ կսպառնա, եթե իշխանությունները թույլատրեն վերը նշված 60-ից ավել կրոնական կազմակերպություններին մեկնաբանել և համապատասխանեցնել տվյալ պահին ուժի մեջ գտնվող օրենքը ըստ իրենց համապատասխան կրոնական հավատալիքների: Իշխանությունների կարևորագույն խնդիրներից է ապահովել օրենքի միատեսակ կիրառումը բոլոր ՀՀ քաղաքացիների համար՝ անկախ նրանց կրոնից, որը չպետք է դիտարկվի որպես Կոնվենցիայի պահանջներին հակասող միջամտություն:

3. Երրորդ կողմը

(ա) Միջազգային Համաներում (Amnesty International), Խղճի և Խաղաղության Հարկ միջազգային կազմակերպության (Conscience and Peace Tax International), Խորհրդատվության հարցերով Ընկերների Համաշխարհային Կոմիտեի (Quakers), Իրավաբանների Միջազգային Հանձնաժողովի (International Commission of Jurists) և Պատերազմի Հակառակորդներ միջազգային կազմակերպության (War Resisters' International) համատեղ դիտարկումները

85. Երրորդ կողմ հանդիսացող կազմակերպությունները ներկայացրել են միջազգային և ազգային մակարդակներում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի ճանաչման վերաբերյալ ընդհանուր դիտարկում: Միջազգային մակարդակում նրանք, մասնավորապես ուշադրության արժանացրեցին ԵԱՀԿ-ի իրավագիտության զարգացումները և վերջինիս կողմից՝ ՔՔԻՄԿ-ի նմանատիպ դրույթների վերաբերյալ արված մեկնաբանությունները, մասնավորապես՝ թիվ 22 Ընդհանուր մեկնաբանությունը և *Yeo-Bum Yoon and Myung-Jin Choi*-ի գործը (տես, վերը պարբ. 62-64): Այնուհետև, նրանք վկայակոչեցին Միավորված Ազգերի Կազմակերպության այլ կառույցների՝ ինչպիսիք են Մարդու Իրավունքների Հանձնաժողովի և Կամայական Կալանքների հարցերով Աշխատանքային Խմբի կողմից մշակված զարգացումներին (տես, վերը պարբ. 58 և 65):

86. Ազգային մակարդակում երրորդ կողմ հանդիսացող կազմակերպություններն անդրադարձան Եվրոպայի Խորհրդի մարմինների կողմից մշակված զարգացումներին, մասնավորապես նրանց հանձնարարականներին, որոնք վերաբերվում էին կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի ճանաչմանն ու դրա առավել մեծ պաշտպանվածության ապահովման հարցերին (տես, վերը պարբ. 51-55): Նրանք նշեցին նաև, որ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը հստակորեն ճանաչվել է Եվրոպական Միության Հիմնարար Իրավունքների Խարտիայի 10-րդ հոդվածով և Երիտասարդների Իրավունքների Իբերո-Ամերիկյան Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածով (տես, վերը պարբ. 57 և 69): Եվ վերջապես, 2005թ.-ին Մարդու Իրավունքների Միջամերիկյան

Հանձնաժողովը, կնքելով խնդրի բարեկամական կարգավորում դիմումատուի և Բոլիվիայի միջև, ընդունեց կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի յուրահատուկ բնույթը և հստակորեն վկայակոչեց ԵԱՀԿ-ի թիվ 22 Ընդհանուր մեկնաբանությունը (տես, վերը պարբ. 68):

87. Երրորդ կողմ հանդիսացող կազմակերպություններն, այնուհետև, նշեցին, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասը չի նախատեսում ազգային անվտանգությունից ելնելով անձի կրոնական կամ այլ համոզմունքների արտահայտման ազատության սահմանափակումներ: Նրանք մատնանշեցին, որ վերը նշված *Yeo-Bum Yoon and Myung-Jin Choi* գործում, ԵԱՀԿ-ն, գտնելով, որ տեղի է ունեցել ՔՔԻՄԿ-ի 18-րդ հոդվածով երաշխավորված դիմումատուների իրավունքներին միջամտություն, եզրահանգեց, որ միջամտությունը չի եղել անհրաժեշտ և տեղի է ունեցել այդ դրույթի խախտում:

88. Երրորդ կողմ հանդիսացող կազմակերպություններն առարկեցին, որ հաշվի առնելով Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների կողմից կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի գրեթե համընդհանուր ճանաչումը և ԵԱՀԿ-ի վերը ներկայացված դիտարկումները, պետության կողմից կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար որևէ պայման չնախատեսելը հանդիսանում է միջամտություն՝ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հակասությամբ: Նրանք, ի վերջո, վկայակոչեցին *Tsirlis and Kouloumpas v. Greece* (29 մայիս 1997թ., Վճիռների և որոշումների ժողովածու 1997-III) և վերը նշված *Thlimmenos* գործերով չհամընկնող կարծիքներն այն մասին, որ նույնիսկ Հանձնաժողովի մոտեցումը վիճարկվող խնդրի վերաբերյալ փոխվել է տարիների ընթացքում: Բոլոր դիտարկումները ներկայացված են աջակցելու 9-րդ հոդվածի ներքո կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի ճանաչման փաստը:

(դ) Եհովայի Քրիստոնյա Վկաների Եվրոպական Ասոցիացիա

89. Երրորդ կողմ հանդիսացող կազմակերպությունը նշեց, որ «Եհովայի վկաներ» կրոնական կազմակերպությունը հայտնի

քրիստոնեական կառույց է, որը քարոզում է բարձր բարոյական չափանիշներ, ներառյալ մարդու դեմ զենք կիրառելուց հրաժարվելու սկզբունքը: Նրանք ընդունում են այլընտրանքային ազգային ծառայության տարբերակն այն պայմանով, որ դա չհակասի իրենց հիմնական արժեքներին, այսինքն բացառվի զինվորական ներկայացուցիչների կողմից ղեկավարումը կամ ուղղված լինի զինվորական գործունեությանը կամ նպատակներին: Իրենց կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու համար Եհովայի վկաները պատմականորեն ենթարկվել են տարբեր տեսակի պատիժների, հատկապես պատերազմների ժամանակ: Սակայն, եվրոպական մի շարք երկրներում հետ-պատերազմյան զարգացումները հանգեցրեցին այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության աստիճանական ճանաչմանը և պարտադիր զինվորական ծառայության համակարգի վերջնական վերացմանը:

90. Կազմակերպությունն, այնուհետև, նշեց, որ Հայաստանում գոյություն չունի առանց զինվորական վերահսկողության իսկական այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն և երիտասարդ Եհովային վկաներն իրենց համոզմունքներից ելնելով շարունակում են դիմադրել նման ծառայությանը և բանտարկվում են: 2002թ.-ին մինչև 2010թ. 273 մարդ դատապարտվել է ազատազրկման, իսկ ներկայումս 72 մարդ կրում են իրենց պատիժը՝ ազատազրկում 24-ից 36 ամիս ժամանակով: Այս մարդիկ նույնպես զոհ են տարբեր տեսակի բռնությունների, ինչպիսիք են, օրինակ, անձնագրի չտրամադրումը, առանց որի անհնար կլինի աշխատել, բացել բանկային հաշիվ կամ նույնիսկ ամուսնանալ:

91. Եզրակացնելով՝ կազմակերպությունը կոչ է անում Մեծ Պալատին կիրառել «կենդանի գործիք» սկզբունքը և համապատասխանեցնել նախադեպային իրավունքը արդի պայմաններին: Այն առարկեց, որ անդամ պետություններում գործող պաշտպանություն իրականացնելու պարտադրանքն այլևս կիրառելի չէ այս խնդրի վերաբերյալ ավելի վաղ կայացրած որոշումներում գերակայող մակարդակում, իսկ անդամ պետություններն ազգային պարտադիր ծառայությունում փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտությունը կարող է

բավարարել առանց 9-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքներն ոտնահարելու:

Գ. Դատարանի գնահատականը

1. 9-րդ հոդվածի կիրառելիությունը

92. Կառավարությունը վկայակոչելով Հանձնաժողովի նախադեպային իրավունքը վիճարկեց դիմումատուի գանգատի նկատմամբ 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը, մինչդեռ դիմումատուն և երրորդ կողմի միջամտողներն առարկեցին առ այն, որ այդ նախադեպային իրավունքը հին է և խնդրեցին համապատասխանեցնել այն ներկա օրերի պայմաններին:

(ա) Համապատասխան համառոտագրությունը	նախադեպային	իրավունքի
--	--------------------	------------------

93. Դատարանը նշում է, որ Մարդու իրավունքների Եվրոպական Հանձնաժողովի նախնական դիրքորոշումն արտացոլվել է *Grandrath v. the Federal Republic of Germany* (գանգատ թիվ 2299/64, Հանձնաժողովի հաշվետվություն՝ 12 դեկտեմբեր 1966թ., Տարեկան ամփոփագիրք, հատոր 10, էջ 626) գործում, որը վերաբերվում էր Եհովայի վկա կազմակերպության անդամին, ով ցանկանում էր խուսափել ոչ միայն զինվորական, այլ նաև այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայությունից: Նա վիճարկում էր Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածն այն հիմքով, որ իշխանությունները ստիպում են իրեն իրականացնել մի ծառայություն, որը դեմ է իր խղճին և կրոնական համոզմունքներին. դիմումատուն դատապարտվել էր նման ծառայության կատարումից հրաժարվելու համար: Հանձնաժողովն ի սկզբանե նշեց, որ մինչ 9-րդ հոդվածն ընդհանուր առմամբ երաշխավորում է մտքի, խղճի և կրոնական իրավունքների ազատության իրավունքը, Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածը պարունակում է դրույթ, որը հստակորեն վերաբերում է կրոնական համոզմունքներ ունեցող անձանց պարագայում զինվորական ծառայությունը այլ պարտադիր ծառայությամբ փոխարինելու հարցին: Այն եզրահանգեց՝ 4-րդ հոդվածը միանշանակ սահմանում է, որ կրոնական համոզմունքներ ունեցող անձանց նկատմամբ զինվորական ծառայության փոխարեն պետք է

կիրառվի քաղաքացիական ծառայությունը, սակայն Կոնվենցիայի ներքո կրոնական համոզմունքները չեն կարող հիմք հանդիսանալ անձին նման ծառայությունից ազատելու համար: Հանձնաժողովը հարկ չհամարեց քննարկել 9-րդ հոդվածում ներառված «խղճի և կրոնի ազատություն» եզրույթի մեկնաբանության հարցերը և այս առումով խախտում չարձանագրեց:

94. Նմանապես, *X. v. Austria* (գանգատ թիվ 5591/72, Հանձնաժողովի որոշումը 2 ապրիլ 1973թ., Հավաքածու 43, էջ 161) գործում Հանձնաժողովը նշեց, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը մեկնաբանելիս այն հաշվի է առել նաև Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի դրույթը, համաձայն որի պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքը չի ներառում «զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը՝ համոզմունքներից ելնելով, պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նշանակված ծառայությունը»: Ներառելով «այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում» արտահայտությունը 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետում՝ Բարձր Պայմանավորվող Կողմին ընտրության հնարավորություն է տրվում ճանաչել կամ չճանաչել վիճարկվող իրավունքը, իսկ ճանաչման դեպքում՝ երկիրը պարտավոր է նախատեսել նաև փոխարինող ծառայության տեսակ: Հանձնաժողովը, այս պատճառով, գտավ, որ 9-րդ հոդվածը, ելնելով Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի հասկացությունից, չի պարտադրում պետությանը ճանաչել կրոնական համոզմունքի հիման վրա զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և, հետևաբար, նախատեսել հատուկ գործողություններ, նրանց պարտադիր զինվորական ծառայության պարագայում իրենց մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքն իրականացնելու համար: Հետևաբար, նշված հոդվածները չեն արգելում այն պետությանը, որը չի ճանաչել վիճարկվող իրավունքը, դատապարտել այն անձանց, ովքեր հրաժարվում են զինվորական ծառայություն իրականացնելուց:

95. Սույն մոտեցումը հաստատվել է Հանձնաժողովի կողմից *X. v. the Federal Republic of Germany* գործում, որը վերաբերում էր դիմումատուի կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունը քաղաքացիական ծառայությամբ փոխարինելու

հարցին (գանգատ թիվ 7705/76, Հանձնաժողովի որոշում 5 հուլիս 1977թ., Որոշումներ և Հաշվետվություններ (DR) 9, էջ 196): *Conscientious objectors v. Denmark* (գանգատ թիվ 7565/76, Հանձնաժողովի որոշում 7 մարտ 1977թ., DR 9, էջ 117) գործում Հանձնաժողովը կրկնեց, որ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ներառված չէ Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքների և ազատությունների շարքում: *A. v. Switzerland* (գանգատ թիվ 10640/83, Հանձնաժողովի որոշում 9 մայիս 1984թ., DR 38, էջ 219) գործում Հանձնաժողովը վերահաստատեց իր դիրքորոշումը և ավելացրեց, որ զինվորական ծառայությունը մերժող դիմումատուին դատապարտելը չի կարող հանգեցնել 9-րդ հոդվածի խախտման:

96. Մի շարք գործերում նույնպես Հանձնաժողովը գտել է, որ Կոնվենցիան որպես այդպիսին չի երաշխավորում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը (տես, *N. v. Sweden*, գանգատ թիվ 10410/83, Հանձնաժողովի որոշում 11 հոկտեմբեր 1984թ., DR 40, էջ 203; տես նաև, *ի թիվս այլոց, Autio v. Finland*, գանգատ թիվ 17086/90, Հանձնաժողովի որոշում 6 դեկտեմբեր 1991թ., DR 72, էջ 245; *Peters*, նշված վերը; և *Heudens*, նշված վերը): Սույն գործերում, այնուամենայնիվ, Հանձնաժողովը պատրաստ էր ընդունել, որ չնայած վերոհիշյալ սկզբունքների, փաստերը կարող են ընդգրկվել 9-րդ հոդվածի շրջանակներում, իսկ դիմումատուների՝ խտրականության վերաբերյալ ենթադրությունները, պետք է հետևաբար քննվեն Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի ներքո:

97. Երկու գործով կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու հետևանքով դատապարտման հարցը բարձրացվել է Դատարանի առջև: Այնուամենայնիվ, նշված երկու գործով Դատարանը անհրաժեշտ չի համար քննել 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը և որոշել է հարցի լուծումը տալ Կոնվենցիայի այլ հոդվածների ներքո՝ մասնավորապես 14-րդ և 3-րդ հոդվածների կիրառմամբ (տես *Thlimmenos*, նշված վերը, պարբ. 43 և 53, և *Ülke*, նշված վերը, պարբ.եր 53-54 և 63-64):

(բ) Նախադեպը փոխելու անհրաժեշտության առկայությունը

98. Իրավական հստակության, կանխատեսելիության և օրենքի առջև հավասարության սկզբունքներից ելնելով՝ Դատարանը չպետք է առանց հիմնավոր պատճառի արտահայտի նախկին գործերով սահմանված և նախադեպային իրավունք դարձած որոշումներից տարբերվող այլ մոտեցումներ, սակայն Դատարանի կողմից դինամիկ և զարգացող մոտեցումներ չմշակելը նույնպես կառաջացնի խոչընդոտներ՝ բարեփոխումների համար (տես *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], գանգատ թիվ 63235/00, պարբ. 56, ECHR 2007-IV, և *Micallef v. Malta* [GC], գանգատ թիվ 17056/06, պարբ. 81, ECHR 2009-...): Ծայրահեղ անհրաժեշտություն է, որպեսզի Կոնվենցիան մեկնաբանվի և կիրառվի այնպես, որ իրավունքների պաշտպանությունը լինի պրակտիկ և արդյունավետ և ոչ թե տեսական և մտացածին (տես *Stafford v. the United Kingdom* [GC], գանգատ թիվ 46295/99, պարբ. 68, ECHR 2002-IV, և *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], գանգատ թիվ 28957/95, պարբ. 74, ECHR 2002-VI):

99. Դատարանը նշում է, որ մինչ սույն գործը այն չի քննել կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի նկատմամբ 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը, ի տարբերություն Հանձնաժողովի, որը մերժել է կիրառել այդ հոդվածը նման անձանց գանգատների նկատմամբ: Հանձնաժողովը համակցել է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի հետ, գտնելով, որ վերջինս կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի ճանաչման ընտրությունը թողել է Պայմանավորվող Կողմերի հայեցողությանը: Հետևաբար, կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձինք դուրս են մնում 9-րդ հոդվածի պաշտպանության սահմաններից, որը չի կարող ապահովել նրանց բանակում ծառայելուց հրաժարվելու դեպքում դատապարտումից խուսափելու հնարավորություն:

100. Դատարանը, այնուամենայնիվ, չի պարտավորվում նրանով, որ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի նման մեկնաբանումը արտացոլում է այդ դրույթի իրական նպատակը և իմաստը: Այն նշում է, որ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետը բացառում է 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով արգելված «հարկադիր և պարտադիր աշխատանք» հասկացության շրջանակներից՝

«զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը՝ համոզմունքներից ելնելով, պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նշանակված ծառայությունը»: Այս կապակցությամբ Դատարանն անդրադառնում է նաև հոդված 4-ի *Travaux préparatoires*, որի 23-րդ կետը սահմանում է՝ «[(բ)] ենթակետում, կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք ունեցող անձանց վերաբերյալ դրույթը նպատակ ունի մատնանշել, որ օրենքով նրանց համար նախատեսված ցանկացած ազգային ծառայություն չի ընդգրկվում պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք հասկացության մեջ: Քանի որ շատ երկրներ դեռևս չեն ճանաչել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, «այն երկրները, որոնք ճանաչել են այդ իրավունքը» արտահայտությունը նույնպես ներառվեց: Դատարանի կարծիքով *Travaux préparatoires* հաստատում է, որ 4-րդ հոդվածի 3-րդ կետի (բ) ենթակետի միակ նպատակն է տալ «պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք» հասկացության մեկնաբանությունը: Ինքնուրույն այն չի ճանաչում կամ բացառում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և, հետևաբար, այն չպետք է ունենա 9-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքները սահմանափակող ազդեցություն:

101. Միևնույն ժամանակ, Դատարանը չի անտեսում նաև այն փաստը, որ Հանձնաժողովի կողմից 9-րդ հոդվածի սահմանափակ մեկնաբանումը պայմանավորված է եղել տվյալ ժամանակաշրջանում գերակայող մոտեցումներով: Սակայն, տարիներ են անցել այն պահից, երբ Հանձնաժողովը *Grandrath v. the Federal Republic of Germany* և *X. v. Austria* գործերում ներկայացրեց իր առաջին պատճառաբանությունները, որոնցով բացառեց կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը 9-րդ հոդվածի շրջանակներից: Հետագայում այլ գործերով կայացրած որոշումներում Հանձնաժողովը վերահաստատեց իր այս մոտեցումը, սակայն այդ առնչությամբ վերջին գործը թվագրվում է 1995թ.: Այդ ընթացքում տեղի են ունեցել կարևոր զարգացումներ

ինչպես միջազգային, այնպես էլ Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների ազգային իրավական համակարգերում:

102. Դատարանն այս կապակցությամբ կրկնում է, որ Կոնվենցիան «կենդանի գործիք» է, որը պետք է մեկնաբանվի արդի հանգամանքների ներքո և ներկայումս ժողովրդավարական պետություններում գերակայող գաղափարների հիման վրա (տես, ի թիվս այլոց, *Tyrer v. the United Kingdom*, 25 ապրիլ 1978թ., պարբ. 31, Սերիա Ա թիվ 26; *Kress v. France* [GC], գանգատ թիվ 39594/98, պարբ. 70, ECHR 2001-VI; and *Christine Goodwin*, նշված վերը, պարբ. 75): Քանի որ Դատարանը հանդիսանում է մարդու իրավունքների պաշտպանության առաջնային և կարևոր համակարգ, այն պետք է հաշվի առնի Պայմանավորվող Պետությունների փոփոխվող պայմանները և չափանիշների սահմանման համար արձագանքի, օրինակ, ցանկացած ընդհանուր զարգացումներին (տես *Stafford*, նշված վերը, պարբ. 68, և *Scoppola v. Italy* (թիվ 2) [GC], գանգատ թիվ 10249/03, պարբ. 104, ECHR 2009-...): Ավելին, Կոնվենցիայի բովանդակության մեջ ներառված եզրույթներն ու հասկացությունները սահմանելիս Դատարանը կարող է և պարտավոր է Կոնվենցիայից բացի հաշվի առնել նաև միջազգային իրավունքի բաղադրատարրերը և իրավասու մարմինների կողմից դրանց մեկնաբանությունները: Հատուկ գործերում Կոնվենցիայի դրույթները մեկնաբանելու ժամանակ Դատարանի համար դիտարկման առարկա կարող են հանդիսանալ նաև մասնագիտական միջազգային փաստաթղթերից բխող ընդհանուր զարգացումները (տես *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], գանգատ թիվ 34503/97, պարբ. 85, 12 նոյեմբեր 2008թ.):

103. Դատարանը նշում է, որ 1980-90-ականներին Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետություններում և ավելի ուշ անդամակցած պետություններում նկատվեց կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի ճանաչման ակնհայտ միտում (տես վերը պարբ. 47): Նշված պետություններից 19-ը, որոնց դեռ չէին ճանաչել այդ իրավունքը, ամրագրեցին այն իրենց ազգային իրավական համակարգերում այն ժամանակ, երբ Հանձնաժողովը կայացրեց խնդրի վերաբերյալ իր վերջին որոշումը: Այսպես, մինչ այն պահը, երբ տեղի ունեցավ դիմումատուի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված

իրավունքին ենթադրյալ միջամտություն, մասնավորապես, 2002-2003թթ.-ին, Հայաստանից բացի չորս այլ անդամ պետություններ դեռ չէին նախատեսել կրոնական համոզմունքները ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք ունեցող անձանց կարգավիճակը, չնայած նշված պետություններից երեքն արդեն իսկ ամրագրել էին վիճարկվող իրավունքն իրենց Սահմանադրությունների մեջ, սակայն դեռ չէին ընդունել իրագործող օրենքներ (տես վերը պարբ. 48): Այսպիսով, սովյալ ժամանակահատվածում Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների միջև կար ընդհանուր համաձայնություն, որոնց գերակշռող մեծամասնությունն արդեն իսկ ճանաչել էր վիճարկվող իրավունքն իրենց օրենսդրության և պրակտիկ կիրառման մեջ:

104. Ավելին, Դատարանը նշում է, որ սույն գործի հանգամանքներից հետո, երկու այլ անդամ պետություններ ընդունել են օրենքներ, որոնք ամբողջովին կարգավորում են կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, այսպիսով՝ թողնելով Ադրբեյջանին ու Թուրքիային որպես միակ անդամ պետություններ, որոնք դեռ չեն ճանաչել այդ իրավունքը: Այնուհետև, Դատարանը նշում է, որ Հայաստանը նույնպես ճանաչել է այդ իրավունքը դիմումատուին ազատ արձակելուց և սույն գանգատը ներկայացնելուց հետո:

105. Դատարանը ցանկանում է անդրադառնալ այդ իրավունքի ճանաչման վերաբերյալ տարբեր միջազգային ֆորումներում հավասարապես կարևոր զարգացումներին: Ամենահատկանշականը ԵԱՀԿ-ի կողմից ՔՔԻՄԿ-ի դրոյթների (հոդվածներ 8 և 18) մեկնաբանությունն է, որոնք նման են Կոնվենցիային (հոդվածներ 4 և 9): Ի սկզբանե, ԵԱՀԿ-ի մոտեցումը համընկնում էր Եվրոպական Հանձնաժողովի մոտեցմանը, համաձայն որի կրոնական համոզմունքների հիման վրա զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը դուրս էր մնում ՔՔԻՄԿ-ի 18-րդ հոդվածի սահմաններից: Այնուամենայնիվ, 1993թ.-ին իր թիվ 22 Ընդհանուր մեկնաբանության մեջ այն փոխեց իր նախնական մոտեցումը և գտավ, որ վիճարկվող իրավունքը կարող է ծագել ՔՔԻՄԿ-ի 18-րդ հոդվածից այնքանով, որ մահացու ուժի օգտագործման պարտականությունը կարող է լուրջ հակասություն առաջացնել

խղճի ազատության և կրոնի կամ համոզմունքների արտահայտման հետ: 2006թ. ԵԱՀԿ-ն ակնհայտորեն հրաժարվեց կիրառել ԲԲԻՄԿ-ի 8-րդ հոդվածը Հարավային Կորեայի դեմ բերված երկու գործերի նկատմամբ և քննեց ներկայացված գանգատները բացառապես ԲԲԻՄԿ-ի 18-րդ հոդվածի ներքո՝ գտնելով, որ տեղի է ունեցել այդ դրույթի խախտում, քանի որ դիմումատուները դատապարտվել էին զինվորական ծառայությունից՝ կրոնական համոզմունքների հիման վրա (տես, վերը պարբ. 59-64):

106. Եվրոպայի պարագայում հարկ է ուշադրության արժանացնել 2000թ. Եվրոպական Միության Հիմնարար Իրավունքների Խարտիան, որն ուժի մեջ մտավ 2009: Մինչդեռ Խարտիայի 10-րդ հոդվածը գրեթե տառացիորեն վերարտադրում է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասը, դրա երկրորդ մասն ակնհայտորեն սահմանում է հետևյալը՝ «Կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ճանաչվում է՝ այդ իրավունքը կիրառելու մասին ազգային օրենսդրության համաձայն» (տես, վերը պարբ. 57): Նման ակնհայտ լրացումն անկասկած ունի միտումներ (տես, ի թիվս այլոց, *Christine Goodwin*, վերը նշված, պարբ. 100, և *Scoppola*, վերը նշված, պարբ. 105) և արտացոլում է Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների կողմից այդ իրավունքի միասնական ճանաչումը, ինչպես նաև արդի Եվրոպական հասարակության մեջ այդ իրավունքին տրվող կշիռը:

107. Եվրոպայի Խորհրդի շրջանակներում ԵԽԽՎ և Նախարարների Կոմիտեն մի շարք գործերով նույնպես կոչ են արել այն անդամ պետություններին, որոնք դեռ չեն արել այդպես, ճանաչել կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից ազատվելու իրավունքը (տես վերը պարբ. 51-55): Ավելին, այդ իրավունքի ճանաչումը հանդիսանում է նոր անդամ պետությունների անդամակցության համար պարտադիր նախապայման (տես, օրինակ, վերը պարբ. 50): 2001թ. ԵԽԽՎ, անդրադառնալով նախկինում իր կողմից ներկայացրած կոչերին, հատկապես նշեց, որ այդ իրավունքը հանդիսանում է Կոնվենցիայով երաշխավորված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի հիմնարար բաղադրիչը (տես, վերը պարբ. 52): 2010թ. Նախարարների Կոմիտեն հիմք ընդունելով ԵԱՀԿ-ի նախադեպային իրավունքի զարգացումները, ինչպես նաև

Եվրոպական Միության Հիմնարար Իրավունքների Խարտիայի դրույթները, նույնպես հաստատեց Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի ներքո նախատեսված խղճի և կրոնի ազատության հասկացության նման մեկնաբանությունը և առաջարկեց, որպեսզի անդամ պետությունները զորակոչիկների համար ապահովեն կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք ունեցող անձանց կարգավիճակը (տես, վերը պարբ. 55):

108. Դատարանը, հետևաբար, եզրակացնում է, որ *Grandrath v. the Federal Republic of Germany* գործով Հանձնաժողովի որոշումից և նրա հետագա որոշումներից ի վեր Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների գերակշռող մասի ազգային օրենսդրությունները համապատասխան միջազգային փաստաթղթերի հետ մեկտեղ հասել են այն արդյունքի, որ ներկա պահին Եվրոպայում և դրա սահմաններից դուրս տվյալ խնդրին վերաբերյալ գոյություն ունի գրեթե մեկ ընդհանրական մոտեցում: Այս զարգացումների լույսի ներքո, չի կարելի պնդել, որ 2002-2003թթ. իրադարձությունների հետ կապված 9-րդ հոդվածի մեկնաբանության փոփոխությունն անկանխատեսելի էր: Ավելին, Հայաստանը նույնպես հանդիսանում էր ԲԲԻՄԿ-ի կողմ և պարտավորվել էր Եվրոպայի Խորհրդի առջև անդամակցելուց հետո ընդունել օրենք, որով կճանաչեր այդ իրավունքը:

109. Հաշվի առնելով վերոգրյալը և «կենդանի գործիք» սկզբունքը, Դատարանը, հետևաբար, այն կարծիքին է, որ հնարավոր չէ հաստատել Հանձնաժողովի կողմից սահմանած նախադեպային իրավունքը և 9-րդ հոդվածն այսուհետ չպետք է համակցել 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի հետ: Հետևաբար, դիմումատուի գանգատը պետք է բացառապես քննարկել 9-րդ հոդվածի ներքո:

110. Այս կապակցությամբ, Դատարանը նշում է, որ 9-րդ հոդվածը մանրամասն չի անդրադառնում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքին: Սակայն, այն դիտարկում է, որ զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը, եթե դա պայմանավորված է եղել բանակում ծառայելու պարտականության ու անձի խղճի կամ խորը և իրական կրոնական կամ այլ համոզմունքների միջև լուրջ և ծանրակշիռ հակասությամբ, հանգեցնում է համոզմունքի կամ հավատքի բավարար

հիմնավորվածության, լրջության, հետևողականության և կարևորության՝ 9-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքների ներգրավման համար (տես, *mutatis mutandis*, *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, 25 փետրվար 1982թ., պարբ. 36, Սերիա Ա թիվ 48, և հակառակը՝ *Pretty v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 2346/02, պարբ. 82, ECHR 2002-III): Այն հարցը, թե արդյոք և ինչ ծավալով է այդ դրույթը տարածվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի վրա, պետք է քննարկվի յուրաքանչյուր գործի հանգամանքների ներքո:

111. Տվյալ գործում դիմումատուն անդամակցում է «Եհովայի վկաներ» կազմակերպությանը, կրոնական մի խումբ, որի համոզմունքները դեմ են անգամ առանց զենքի զինվորական ծառայությանը: Դատարանը, հետևաբար, պատճառ չունի կասկածելու, որ դիմումատուի հակադրումը զինվորական ծառայությանը հետևանք է իր կրոնական համոզմունքների, որոնք սահմանված են եղել ի սկզբանե և գտնվում են լուրջ ու աներկբա հակամարտության մեջ զինվորական ծառայության պարտականության հետ: Այս իմաստով և հակառակը Կառավարության կողմից ներկայացրած առարկության (տես, վերը պարբ. 81), դիմումատուի իրավիճակը պետք է տարբերակել մեկ այլ իրավիճակից, որը վերաբերվում է մի պարտականության, որի կատարումն առնչություն չունի յուրահատուկ համոզմունքների հետ, ինչպիսիք է, օրինակ, հարկ վճարելու ընդհանուր պարտականությունը (տես, *C. v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 10358/83, Հանձնաժողովի որոշում 15 դեկտեմբեր 1983թ., DR 37, էջ 142): Հետևաբար, 9-րդ հոդվածը կիրառելի է դիմումատուի գանգատի նկատմամբ:

2. 9-րդ հոդվածին համապատասխանումը

(ա) Արդյոք տեղի է ունեցել միջամտություն

112. Դատարանը գտնում է, որ զորակոչին չներկայանալով դիմումատուն արտահայտել է իր կրոնական համոզմունքները: Նրա դատապարտումը զորակոչից խուսափելու համար հանդիսանում է 9-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված կրոնի արտահայտման ազատության իրավունքին միջամտություն: Նման միջամտությունը հակասում է 9-րդ հոդվածը, քանի դեռ այն «նախատեսված չի եղել օրենքով», չի հետապնդել մեկ կամ ավելի

իրավաչափ նպատակներ ինչպես դա պահանջում է հոդվածի 2-րդ մասը և «անհրաժեշտ չէ ժողովրդավարական հասարակությունում» (տես, ի թիվս այլոց, *Buscarini and Others v. San Marino* [GC], գանգատ թիվ 24645/94, պարբ. 34, ECHR 1999-I):

(բ) Արդյոք միջամտությունն արդարացված է

(i) Նախատեսված է օրենքով

113. Դատարանը կրկնում է իր սահմանած նախադեպերը համաձայն որոնց «նախատեսված է օրենքով» արտահայտությունն առաջին հերթին պահանջում է, որ կիրառված միջոցը հիմնավորված լինի ներպետական օրենքով: Այն նաև անդրադառնում է խնդրո առարկա օրենքի որակին՝ պահանջելով, որպեսզի այն լինի մատչելի այն անձանց համար, ում դա վերաբերում է և կազմված լինի բավական հստակ, որպեսզի անհրաժեշտության դեպքում, համապատասխան խորհրդով, հանգամանքների ներքո հնարավորինս կանխատեսի տվյալ գործողության հետևանքները և կարգավորվի վարքագիծը (տես, ի թիվս այլոց, *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], գանգատ թիվ 44158/98, պարբ. 64, ECHR 2004-I):

114. Դատարանը դիտարկում է, որ դիմումատուի դատապարտումը հիմնված է եղել այն ժամանակ գործող Քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի վրա, որը սահմանում էր պատիժ գորակոչից խուսափելու համար: Այնուհետև, այն դիտարկում է, որ դիմումատուի դատապարտման ժամանակ գոյություն չի եղել այլընտրանքային ծառայության մասին օրենք, և ՀՀ Սահմանադրությունը և «Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքը պարտավորել են բոլոր 18-ից 27 տարեկան արական սեռի ՀՀ քաղաքացիներին, ովքեր ճանաչվել են ֆիզիկապես պիտանի, իրականացնել զինվորական ծառայություն: Դատարանը դիտարկում է, որ սույն դրույթները, որոնք անկասկած եղել են մատչելի, կազմված են եղել բավականին հստակ եզրույթներով:

115. Ճիշտ է նաև, որ փաստորեն գոյություն է ունեցել անհամապատասխանություն նշված ներպետական դրույթների և Հայաստանի իշխանությունների կողմից Եվրոպայի Խորհրդի առջև ստանձնած պարտավորությունների միջև, մասնավորապես, ընդունել այլընտրանքային ծառայության մասին օրենք անդամակցելուց հետո երեք տարվա ընթացքում և,

միաժամանակ, ներում շնորհել բանտային պայմաններում պատիժ կրող բոլոր կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց, թույլատրելով նրանց, օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո, իրականացնել այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն (տես, վերը պարբ. 50): Դատարանը, այնուամենայնիվ, չի ցանկանում լուծել ազգային օրենսդրության և Հայաստանի ստանձնած միջազգային պարտավորության միջև գոյություն ունեցող այդ ակնհայտ հակասության հարցը: Սույն համատեքստում, Դատարանը անհրաժեշտ չի համարում նաև քննարկել իշխանությունների կողմից ՔՔԻՄԿ-ի դրույթներին չհամապատասխանելու հարցը (տես, վերը պարբ. 59):

116. Հետևաբար, ելնելով սույն գործի նպատակներից և միջամտության անհրաժեշտության վերաբերյալ իր եզրահանգումներից (տես, ստորև պարբ. 124-128), Դատարանը նպատակահարմար է գտնում չքննարկել միջամտության՝ օրենքով նախատեսված լինելու հարցը:

(ii) Իրավաչափ նպատակ

117. Կառավարությունը վկայակոչեց հասարակական կարգի և այլոց իրավունքների պահպանման անհրաժեշտությունը: Դատարանը, այնուամենայնիվ, սույն գործի հանգամանքների ներքո համոզիչ չի համարում Կառավարության անդրադարձը նշված նպատակներին, հատկապես հաշվի առնելով այն փաստը, որ դիմումատուի դատապարտման ժամանակ Հայաստանի իշխանություններն արդեն իսկ պարտավորված են եղել ընդունել այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք, և, իհարկե, զերծ մնալ կրոնական համոզմունքներ կրող անձանց նոր դատապարտումներից (տես, ստորև պարբ. 127): Այն, այնուամենայնիվ, նպատակահարմար չի գտնում վերջնականորեն քննարկել, թե արդյոք Կառավարության կողմից ներկայացրած նպատակներն եղել են իրավաչափ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով, քանի որ, եթե անգամ ենթադրվի, որ դրանք ամեն դեպքում եղել են իրավաչափ, միևնույնն է միջամտությունը չի համապատասխանել այդ դրույթներին՝ ստորև ներկայացվող պատճառաբանությամբ:

(iii) Անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում

118. Դատարանը կրկնում է, որ ինչպես նախատեսված է 9-րդ հոդվածում, մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը Կոնվենցիայի իմաստով հանդիսանում է «ժողովրդավարական հասարակության» հիմնասյուններից մեկը: Այս ազատությունը, իր կրոնական ծավալով, իրենից ներկայացնում է այն կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը, որը լրացնում է հավատացյալների ինքնությունը և կյանքի մասին նրանց պատկերացումը, բացի այդ այն նաև անգնահատելի միջոց է աթեիստների, ազնուտիկների, սկեպտիկների և դեռևս չկողմնորոշվածների համար: Բազմակարծությունը անբաժանելի մասն է կազմում ժողովրդավարական հասարակությունում, որը ձեռք է բերվել դարեր շարունակ: Այս ազատությունը օժտում է անձին կրոնական համոզմունքներ ունենալ կամ չունենալու, կրոնին պատկանելու կամ չպատկանելու իրավունք (տես, *Kokkinakis v. Greece*, 25 մայիս 1993թ., պարբ. 31, Սերիա Ա թիվ 260-Ա; *Buscarini and Others*, նշված վերը, պարբ. 34; և *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], գանգատ թիվ 44774/98, պարբ. 104, ECHR 2005-XI):

119. Մինչդեռ կրոնական ազատությունը հիմնականում անհատի գիտակցության հարցն է, այն նաև ներառում է անհատականորեն ու գաղտնի կամ համայնքային եղանակով միևնույն հավատքը կրող այլ անձանց հետ ու հրապարակայնորեն իրենց կրոնի արտահայտման ազատությունը: 9-րդ հոդվածը թվարկում է անձի կրոնի կամ հավատքի արտահայտման մի քանի տեսակ՝ պաշտամունք, ուսուցում, պրակտիկ կիրառում և դիտարկում (տես, *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], գանգատ թիվ 30985/96, պարբ. 60, ECHR 2000-XI, և *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, գանգատ թիվ 45701/99, պարբ. 114, ECHR 2001-XII):

120. Դատարանը հաճախ մատնանշել է, որ պետության դերը, որպես տարբեր կրոնների, հավատքների և համոզմունքների իրականացման անկողմնակալ և անաչառ կազմակերպիչ, և նշել է, որ ժողովրդավարական հասարակությունում այդ դերը պետք է տանի դեպի հասարակական կարգի ապահովում, կրոնական հարմոնիա և հանդուրժողականություն: Պետության անաչառության և անկողմնակալության պարտավորությունը անհամատեղելի է պետության կողմից ցանկացած միտման՝

գնահատել կրոնական համոզմունքների իրավաչափությունը կամ դրանք արտահայտելու եղանակները (տես, *Manoussakis and Others v. Greece*, 26 սեպտեմբեր 1996թ., պարբ. 47, Հաշվետվություններ 1996-IV, և *Hasan and Chaush*, նշված վերը, պարբ. 78):

121. Համաձայն իր նախադեպային իրավունքի, Դատարանը, Կոնվենցիայի կողմ պետություններին տալիս է որոշակի հայեցողության սահման՝ միջամտության անհրաժեշտությունը որոշելու համար: Այս հայեցողության սահմանը համահունչ է եվրոպական վերահսկողության հետ, որը տարածվում է օրենքի և դրանք կիրառող որոշումների վրա: Դատարանի խնդիրն է հաստատել, թե արդյոք ներպետական մակարդակում կիրառված միջոցները սկզբունքորեն արդարացված են և համաչափ (տես, *Manoussakis and Others*, նշված վերը, պարբ. 44; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, նշված վերը, պարբ. 119; and *Leyla Şahin*, նշված վերը, պարբ. 110):

122. Հայեցողության շրջանակի սահմանման համար սույն գործում Դատարանը պետք է որոշի առավել կարևորը, մասնավորապես՝ իրական կրոնական բազմակարծության պահպանության անհրաժեշտությունը, ինչը ժողովրդավարական հասարակության կենսական արժեքն է (տես, *Manoussakis and Others*, նշված վերը, պարբ. 44, և *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, նշված վերը, պարբ. 119): Դատարանը ուշադրության կարժանացնի նաև Կոնվենցիայի կողմ հանդիսացող պետությունների համընդհանուր մոտեցումը և պրակտիկայից բխող ընդհանուր արժեքները (տես, *ի թիվս այլոց, X, Y and Z v. the United Kingdom*, 22 ապրիլ 1997թ., պարբ. 44, Վճիռների և որոշումների հավաքածու 1997-II, և *Dickson v. the United Kingdom* [GC], գանգատ թիվ 44362/04, պարբ. 78, ECHR 2007-XIII):

123. Դատարանը նշել է վերը, որ Եվրոպայի Խորհրդի գրեթե բոլոր անդամ պետությունները, որոնք ունեցել են կամ մինչ այժմ ունեն պարտադիր զինվորական ծառայություն, ընդունել են այլընտրանքային ծառայության տարբերակներ՝ անհատական գիտակցության և զինվորական պարտավորության միջև հակամարտությունը հարթելու համար: Հետևաբար, այն պետությունը, որը չի արել դա, օժտվում է հայեցողության նեղ սահմաններով և պետք է ներկայացնի համոզիչ և ուժեղ

փաստարկներ և պատճառաբանություններ միջամտությունը արդարացնելու համար: Մասնավորապես, այն պետք է ցույց տա, որ միջամտությունը «ճնշող սոցիալական կարիքի» արդյունք է (տես, *Manoussakis and Others*, նշված վերը, պարբ. 44; *Serif v. Greece*, գանգատ թիվ 38178/97, պարբ. 49, ECHR 1999-IX; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, նշված վերը, պարբ. 119; *Agga v. Greece (թիվ 2)*, գանգատներ թիվ 50776/99 և 52912/99, պարբ. 56, 17 հոկտեմբեր 2002թ.; և *Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia*, գանգատ թիվ 72881/01, պարբ. 62, ECHR 2006-XI):

124. Դատարանը չի կարող անտեսել այն փաստը, որ սույն գործում, դիմումատուն հանդիսանալով «Եհովայի վկա» կրոնական կազմակերպության անդամ, փորձել է ազատվել զինվորական ծառայությունից ոչ թե անձնական շահերից կամ հարմարությունից, այլ իր կրոնական համոզմունքներից ելնելով: Քանի որ Հայաստանում չկար այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն տվյալ պահին, դիմումատուն չուներ այլընտրանք, քան հրաժարվել զորակոչից, քանի որ պետք է հավատարիմ մնար իր հավատքին և համոզմունքներին և իր այդ արարքով ենթարկվել քրեական պատասխանատվության: Այսպես, տվյալ ժամանակ գործող համակարգը քաղաքացիների վրա դնում էր մի պարտականություն, որը լուրջ հետևանքներ կարող էր առաջացնել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար՝ չնախատեսելով կրոնական հիմքով որևէ բացառություններ և սահմանելով պատիժ զինվորական ծառայությունից խուսափողների համար: Դատարանի կարծիքով, նման համակարգը արդարացի հավասարում չի դնում հասարակության ընդհանուր և դիմումատուի շահերի միջև: Հետևաբար, այն գտնում է, որ դիմումատուի նկատմամբ պատժի կիրառումը, այն դեպքում, երբ իր խղճի և համոզմունքների պահանջների կապակցությամբ որևէ զիջում նախատեսված չէ, չի կարող համարվել ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ միջոց: Մինչդեռ, մրցակցող շահերի համար պետք է նախատեսված լիներ նվազագույն արդյունավետ և կիրառելի այլընտրանքներ, ինչպես դա ցույց է տալիս եվրոպական պետությունների մեծամասնության փորձը:

125. Դատարանն ընդունում է, որ ցանկացած համակարգ, որտեղ զինվորական ծառայությունը պարտադիր է, քաղաքացիների վրա դրվում է ծանր լուծ: Այն կարող է արդարացվել միայն հավասար բաշխման դեպքում և, եթե առկա բացառությունները հիմնված են համոզիչ և հիմնավոր պատճառաբանությունների վրա (տես, *Autio*, նշված վերը): Դատարանը գտել է, որ դիմումատուն ներկայացրել է համոզիչ և հիմնավոր պատճառաբանություններ՝ զինվորական ծառայությունից ազատվելու համար (տես, վերը պարբ. 111): Այն դիտարկում է նաև, որ դիմումատուն ընդհանուր առմամբ երբեք չի հրաժարվել իր քաղաքացիական պարտականությունները կատարելուց: Հակառակը, նա ակնհայտորեն դիմել է իշխանություններին՝ իրեն այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն անցնելու հնարավորություն տրամադրելու խնդրանքով: Այսպես, դիմումատուն պատրաստ էր, համոզիչ պատճառներից ելնելով, պարտադիր զինվորական ծառայություն անցնող իր համաքաղաքացիների հետ հավասարապես կիսել հասարակական պարտավորությունը՝ այլընտրանքային ծառայություն կատարելու միջոցով: Նման հնարավորության բացակայության պարագայում դիմումատուն փոխարենը կրել է պատիժ:

126. Դատարանն, այնուհետև նշեց, որ բազմակարծությունը, հանդուրժողականությունը և լայնախոհությունը «ժողովրդավարական հասարակության» չափանիշներն են: Անվիճելի է, որ խմբի շահերը պետք է գերադասվեն անհատական շահերից, այնուամենայնիվ ժողովրդավարությունը չի նշանակում, որ մեծամասնության կարծիքը պետք է մշտապես գերակայի՝ անհրաժեշտ է հասնել հավասարակշռության, որը կապահովի արդարացի և համապատասխան վերաբերմունք փոքրամասնությունների նկատմամբ և կբացառի գերակայության դիրքի ցանկացած չարաշահում (տես, *Leyla Şahin*, վերը նշված պարբ. 108): Այսպես, դիմումատուի նման փոքրամասնություն կազմող կրոնական խմբերի նկատմամբ պետության կողմից հարգանքի դրսևորումը՝ վերջիններիս կողմից իրենց խղճին համապատասխան ձևով հասարակությանը ծառայելու հնարավորության տրամադրման միջոցով կստեղծի առավել միասնական և կայուն բազմակարծություն, խթան կհանդիսանա կրոնական հարմոնիայի և հասարակության

հանդուրժողականության համար, որն ավելի գերադասելի է, քան, ինչպես Կառավարությունն է պնդում, անարդար անհավասարություններ ստեղծելը կամ խտրականություն ցուցաբերելը:

127. Դատարանը, ի վերջո, նշում է, որ դիմումատուի հետապնդումը և դատապարտումը տեղի են ունեցել այն ժամանակ, երբ Հայաստանի իշխանություններն արդեն իսկ պաշտոնապես պարտավորություն են ստանձնել Եվրոպայի Խորհրդի առջև՝ անդամակցությունից հետո որոշակի ժամկետում ընդունել այլընտրանքային ծառայության մասին օրենք (տես, վերը պարբ. 50): Ավելին, չնայած տվյալ պահին կրոնական համոզմունքներով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց չդատապարտելու վերաբերյալ ուղղակի մատնանշում չկար ԵԽԽՎ-ի թիվ 221 Կարծիքի մեջ, այն կարելի է հասկանալ հետևյալ արտահայտությունից՝ «... միաժամանակ ներում շնորհել բոլոր կրոնական համոզմունքներով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող այն անձանց, ովքեր ազատագրկվել են ... փոխարենը թույլատրելով նրանց ..., օրենքն ուժի մտնելուց հետո ... իրականացնել ... այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն»: Հայաստանի իշխանությունների կողմից նման պարտավորությունների ստանձնումը նշանակում է, որ խղճի ազատությունը կարող է արտահայտվել զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու միջոցով և խնդրի հանգուցալուծումը պետք է լինի այլընտրանքային միջոցների ընդունումը, այլ ոչ այդ անձանց նկատմամբ պատիժների կիրառումը: Այսպես, դիմումատուի դատապարտումը իր համոզմունքների համար ուղղակի հակասում է տվյալ ժամանակահատվածում, ի կատարումն ստանձնած միջազգային պարտավորությունների, Հայաստանում իրականացվող բարեփոխումների և օրենսդրական փոփոխությունների պաշտոնական քաղաքականությանը, և չի կարելի ասել, որ նման հանգամանքների ներքո այն թելադրվել է ճնշող սոցիալական կարիքի արդյունքում: Այս իրավիճակն ավելին քան այդպիսինն է հաշվի առնելով, որ այլընտրանքային ծառայության մասին օրենքն ընդունվել է դիմումատուի վերջնական դատապարտումից հետո մեկ տարվա ընթացքում: Այն փաստը, որ դիմումատուն պայմանական վաղաժամկետ ազատ է արձակվել, չի փոխում

իրավիճակը: Նոր օրենքի ընդունումը նույնպես չի ունեցել որևէ ազդեցություն դիմումատուի գործում:

128. Վերը նշված բոլոր պատճառաբանություններից ելնելով՝ Դատարանը գտնում է, որ դիմումատուի դատապարտումը հանդիսանում է միջամտություն, որը չի եղել անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի իմաստով: Հետևաբար, տեղի է ունեցել նշված հոդվածի խախտում:

II. ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 41-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԿԻՐԱՌԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

129. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը սահմանում է.

«Եթե Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Դատարանը որոշում է, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի փոխհատուցում տրամադրել»:

Ա. Վնասը

130. Դիմումատուն պահանջեց 10,000 եվրո որպես ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում:

131. Կառավարությունն առարկեց, որ ոչ նյութական վնասի դիմաց պահանջվող գումարը չափազանցված է: Ավելին, դիմումատուն չի ապացուցել, որ փաստացի կրել է ոչ նյութական վնաս: Ամեն դեպքում, իրավունքի խախտման ճանաչումը՝ բավարար փոխհատուցում է:

132. Դատարանը գտնում է, որ դիմումատուն անկասկած կրել է ոչ նյութական վնաս՝ կրոնական համոզմունքներից ելնելով բանակում ծառայելուց հրաժարվելու արդյունքում դատապարտվելու և ազատագրված անթարկվելու համար: Ելնելով արդարացիության սկզբունքից, Դատարանը շնորհում է դիմումատուին 10,000 եվրո որպես ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում:

Բ. Դատական ծախսեր

133. Դիմումատուն պահանջեց 17,500 եվրո դատական ծախսերի փոխհատուցման դիմաց, որը ներառում էր 3,000 եվրո ներպետական դատավարությունների գումարը, 11,500 եվրո Պալատի առջև դատավարությունների գումարը և 3,000 եվրո՝ Մեծ Պալատի առջև դատավարության գումարը, որն էլ իր հերթին ներառում էր նիստին ներկա գտնվելու ծախսերը: Դիմումատուն ներկայացրեց երեք (մեկը ներպետական և երկուսն օտարերկրյա) փաստաբանների հաշիվները, որոնցում նշված էին մինչ ու ներառյալ գործով վերջնական որոշման կայացման պահը՝ յուրաքանչյուր փուլի դիմաց վճարման ենթակա միանվագ գումարները:

134. Կառավարությունը նշեց, որ դիմումատուն կարող է պահանջել դատական ծախսերի փոխհատուցում միայն 9-րդ հոդվածի ներքո ներկայացրած իր գանգատների առնչությամբ, քանի որ Կոնվենցիայի այլ հոդվածների ներքո գանգատները հայտարարվել են անընդունելի: Ամեն դեպքում, նրա պահանջը հիմնավորված չի համապատասխան փաստաթղթերով և դիմումատուն չի ներկայացրել որևէ ապացույց, որ այդ ծախսերը փաստացի կատարվել են: Դիմումատուի կողմից ներկայացրած հաշիվները չեն կարող համարվել որպես փաստացի կատարված վճարման ապացույց կամ փաստաբանների ու իր միջև կնքված պայմանագիր՝ հետագայում այդ գումարները վճարելու վերաբերյալ: Ավելին, անընդունելի է պահանջել ապագայում կատարվելիք ծախսերի փոխհատուցում, ինչպիսիք են, օրինակ, նիստին ներկա գտնվելու հետ կապված ծախսերը: Ավելին, փաստաբանների վճարներն ողջամիտ չեն, ուռճացված և չափազանցված են, բացի այդ դիմումատուն վարձել է մեծ քանակությամբ փաստաբաններ, որի հետևանքում կատարվել է կրկնակի աշխատանք: Ի վերջո, Կառավարությունը պնդեց, որ երկու օտարերկրյա փաստաբանները Կանադայի ռեզիդենտներ են, հետևաբար, չեն համապատասխանում դիմումատուի շահերը ներկայացնելու համար պահանջվող չափանիշներին:

135. Դատարանը կրկնում է, որ փոխհատուցման ենթակա են միայն ճանաչված խախտումների առնչությամբ ներկայացված դատական ծախսերը (տես, *Beyeler v. Italy* (արդարացի փոխհատուցում) [GC], գանգատ թիվ 33202/96, պարբ. 27, 28

մայիս 2002թ.): Սույն գործում, դիմումատուի կողմից Դատարանին ներկայացրած սկզբնական գանգատը ներառում էր Կոնվենցիայի բազմաթիվ այլ հոդվածներ՝ 5-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 5-րդ մասերը, 6-րդ և 14-րդ հոդվածները, որոնք հայտարարվել են անընդունելի: Հետևաբար, դիմումատուի պահանջը չի կարելի բավարարել ամբողջությամբ, այն պետք է համապատասխանաբար կրճատել: Դատարանը, այնուամենայնիվ, համաձայն չէ Կառավարության այն փաստարկին, որ դիմումատուի պահանջը չի հիմնավորվել պատշաճ ձևով, իսկ ներկայացված գումարներն ուռճացված են կամ ողջամիտ չեն: Դատարանը չի համաձայնվում նաև Կառավարության մեկ այլ փաստարկին, որը վերաբերվում է երկու օտարերկրյա փաստաբաններին, քանի որ վերջիններիս թույլատրվել է պաշտպանել դիմումատուի իրավունքները Դատարանի առջև: Առկա տեղեկությունների հիման վրա կատարելով իր հաշվարկները՝ Դատարանը որոշում է շնորհել դիմումատուին 10,000 եվրո որպես դատական ծախսերի փոխհատուցում:

Գ. Չկատարման դեպքում հաշվարկվող տոկոսադրույքը

136. Դատարանը նպատակահարմար է համարում, որ չկատարման դեպքում հաշվարկվող տոկոսադրույքը պետք է հիմնված լինի Եվրոպական կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված փոխառության տրամադրման առավելագույն տոկոսադրույքի վրա, որին պետք է գումարվի երեք տոկոս:

ԱՅՍ ՀԻՄՆԱՎՈՐՄԱՄԲ ԴԱՏԱՐԱՆԸ

1. Վճռում է, ձայների տասնվեց կողմ և մեկ դեմ հարաբերակցությամբ, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում:
2. Վճռում է, ձայների տասնվեց կողմ և մեկ դեմ հարաբերակցությամբ, որ՝

(ա) պատասխանող պետությունը, երեք ամսվա ընթացքում, դիմումատուին պետք է վճարի հետևյալ գումարները՝ փոխարկված ՀՀ դրամի վճարման օրվա դրությամբ գործող փոխարժեքով.

(i) 10,000 (տաս հազար) եվրո որպես ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում, գումարած նշված գումարի վրա հաշվարկվող բոլոր տեսակի հարկերը,

(ii) 10,000 (տաս հազար) եվրո որպես դատական ծախսերի փոխհատուցում, գումարած նշված գումարի վրա հաշվարկվող բոլոր տեսակի հարկերը,

(բ) վերը նշված եռամսյա ժամկետի ավարտից հետո մինչև վճարման օրը պետք է վճարվի նշված գումարի պարզ տոկոս Եվրոպական կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված փոխառության տրամադրման առավելագույն տոկոսադրույքի չափով պարտավորությունների չկատարման ժամանակահատվածի համար՝ գումարած երեք տոկոսը:

3. Մերժում է, միաձայն, դիմումատուի արդարացի փոխհատուցման պահանջի մնացած մասը:

Կատարված է անգլերեն և ֆրանսերեն, կայացվել է 2011թ. հուլիսի 7-ին հրապարակային նիստում, որը տեղի է ունեցել Մարդու Իրավունքների Դատարանի շենքում, Ստրասբուրգում:

Vincent Berger
Իրավագետ

Jean-Paul Costa
Նախագահ

Համաձայն Կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և Դատարանի Կանոնակարգի 74-րդ կանոնի 2-րդ մասի՝ Դատավոր Գյուլումյանի առանձին կարծիքը կից ներկայացվում է սույն վճռին:

J.-P.C.
V.B.

ԴԱՏԱՎՈՐ ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆԻ ՉՀԱՄԸՆԿՆՈՂ ԿԱՐԾԻՔԸ

Ցավոք, ես չեմ կարող համաձայնել Մեծ Պալատի մեծամասնության հետ, որ սույն գործում տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում:

1. Սույն գործում դիմումատուն դատապարտվել է իր կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու համար, քանի որ տվյալ ժամանակահատվածում Հայաստանում դեռևս չէր ընդունվել այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք: Դիմումատուն դատապարտվել է **երկու և կես տարի** ժամանակով ազատազրկման և 2003թ. հուլիսի 22-ին **պայմանական վաղաժամկետ ազատ է արձակվել**՝ իր պատժից կրելով **տաս և կես ամիս** ազատազրկում: «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվել է 2003թ. դեկտեմբերի 17-ին և ուժի մեջ է մտել 2004թ. հուլիսի 1-ին:

2. Արտահայտելով կարծիքս ես չեմ ցանկանում ընդգծել մտքի, խղճի և կրոնի ազատությանը, ինչպես նաև կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի նկատմամբ իմ կողմից տրվող կարևորությունը, սակայն չեմ կարող չանդրադառնալ այն փաստին, որ վերջինս ուղղակիորեն նախատեսված չէ Կոնվենցիայով:

Կոնվենցիան և դրան կից Արձանագրությունները, որպես այդպիսին, չեն երաշխավորում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու որևէ իրավունք: Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը չի երաշխավորում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար զինվորական կամ այն փոխարինող քաղաքացիական ծառայությունից ազատվելու իրավունք: Այն նաև չի արգելում պետությանը կիրառել պատժամիջոցներ նման ծառայությունից հրաժարված անձանց նկատմամբ:

Դատարանը մի շարք դեպքերում նշել է, որ 9-րդ հոդվածը չի պաշտպանում ցանկացած գործողություն, որը դրդվել կամ ոգեշնչվել է կրոնից կամ հավատքից (տե՛ս, ի թիվս այլոց, *Kalaç v. Turkey*, 1 հուլիսի 1997թ., պարբ. 27, *Վճիռների և որոշումների Տեղեկագիր* 1997 IV, *Arrowsmith v. the United Kingdom*,

թիվ 7050/75, Հանձնաժողովի զեկույց, 12 հոկտեմբերի 1978թ., Որոշումներ և Ձեկույցներ (DR) 19, էջ 5, *C. v. the United Kingdom*, թիվ 10358/83, Հանձնաժողովի որոշում, 15 դեկտեմբերի 1983թ., DR 37, էջ 142, *Tepeli and Others v. Turkey* (որոշում), թիվ 31876/96, 11 սեպտեմբերի 2001, և *Leyla Şahin v. Turkey* [ՄՊ], թիվ 44774/98, պարբ. 105, ՄԻԵԴ 2005 XI):

Եվրոպայի Խորհրդի Խորհրդարանական Վեհաժողովը իր 1518(2001) և 1742(2006) Հանձնարարականներում առաջարկել է Նախարարների Կոմիտեին **ամրագրել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը որպես Կոնվենցիայի լրացուցիչ արձանագրություն**, որը մերժվել է Նախարարների Կոմիտեի կողմից: Ինչպես Խորհրդարանական Վեհաժողովը՝ Եվրոպական Խորհրդարանը նույնպես գտավ, որ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքն անկապատելի է մտքի, խղճի և կրոնի ազատության հայեցակարգին և նույնպես կոչ արեց **ամրագրել** այդ իրավունքը Կոնվենցիայում:

Ես կարծում եմ, որ Դատարանի դերն է պաշտպանել մարդու իրավունքները, որոնք արդեն նախատեսված են Կոնվենցիայով, այլ ոչ թե սահմանել նոր իրավունքներ: Որևէ մեկը կարող է փաստարկել, որ Կոնվենցիան որպես զարգացող գործիք համարելու մոտեցումը Դատարանին թույլ է տալիս ընդլայնել պաշտպանվող իրավունքները: Սակայն, դա իմ կարծիքով անթույլատրելի է, երբ Կոնվենցիան Բարձր Պայմանավորող Կողմերի հայեցողության է թողնում առանձին իրավունքների ճանաչումը:

4-րդ հոդվածի 3(բ) կետը «կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց իրավունքի ճանաչման ընտրությունը հստակորեն թողել է յուրաքանչյուր Բարձր Պայմանավորող Կողմի հայեցողությանը» (տե՛ս *Bayatyan v. Armenia*, թիվ 23459/03, պարբ. 63, 27 հոկտեմբերի 2009թ.): Սույն դրույթը հարկադիր աշխատանք հասկացությունից բացառում է «զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ **այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում** զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը՝ համոզմունքներից ելնելով՝ պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նշանակված ծառայությունը»:

3. Ես հիմնովին համաձայն չեմ մեծամասնության եզրակացության հետ, որ 9-րդ հոդվածը չպետք է այլևս դիտարկվի 4-րդ հոդվածի 3(բ) կետի հետ համակցված: Դա հակասում է Դատարանի այն անփոփոխ մոտեցմանը, համաձայն որի Կոնվենցիան պետք է նաև դիտարկվի իր ամբողջության մեջ և մեկնաբանվի այնպես, որ նպաստի տարբեր դրույթների միջև ներքին կայունությանը և համաձայնեցվածությանը (տե՛ս *Klass and Others v. Germany*, 6 սեպտեմբերի 1978, պարբ. 68, Սերիա Ա թիվ 28, ինչպես նաև՝ *Maaouia v. France* [ՄՊ], թիվ 39652/98, պարբ. 36, ՄԻԵԴ 2000 X. *Kudła Kudlav. Poland* [ՄՊ], թիվ 30210/96, պարբ. 152, ՄԻԵԴ XI, և *Stec and Others v. the United Kingdom* (որոշում) [ՄՊ], թիվ 65731/01 և թիվ 65900/01, պարբ. 48, ՄԻԵԴ 2005 X):

4. Միայն իր 2010թ. ամենավերջին հանձնարարականում Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեն կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը համարեց 9-րդ հոդվածով նախատեսված խղճի և կրոնի ազատության անբաժանելի մաս՝ միջազգային ասպարեզի զարգացումների լույսի ներքո:

2000թ. դեկտեմբերին ընդունված Եվրոպական Միության Հիմնարար Իրավունքների Խարտիան, որը ճանաչում է կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը՝ մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի ներքո, ուժի մեջ է մտել միայն 2009թ. դեկտեմբերին:

Միավորված Ազգերի Կազմակերպության Մարդու Իրավունքների Կոմիտեն մինչև 2006թ. ուղղակիորեն չմերժեց կիրառել Քաղաքացիական և Քաղաքական Իրավունքների մասին Միջազգային Դաշնագրի (ՔՔԻՄԴ) 8-րդ հոդվածը՝ Հյուսիսային Կորեայի դեմ բերված երկու գործերով, որոնք վերաբերում էին կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց՝ նրանց գանգատները քննության առնելով միայն ՔՔԻՄԴ-ի 18-րդ հոդվածի ներքո և ճանաչելով այդ դրույթի խախտում՝ խղճի ազատությունից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու համար դիմումատուներին դատապարտելու հիմքով:

Ես նաև ցանկանում եմ ընդգծել, որ երբ դիմումատուն դատապարտված էր կրոնական համոզմունքներից ելնելով

զինված ուժերում ծառայությունից հրաժարվելու համար, առկա էր հստակ դատական նախադեպ, որի համաձայն Կոնվենցիան և դրան կից Արձանագրությունները չեն երաշխավորում, որպես այդպիսին, կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու որևէ իրավունք: Ներպետական իշխանությունները չեն կարող քննադատվել հետագայում առաջ եկած դատական նախադեպերի համար և ավելի ուշ զարգացումներով անդրադարձված մոտեցումների չկիրարկման համար:

5. Ինչ վերաբերում է կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար այլընտրանքային ծառայության ճանաչմանը, որը Հայաստանը ստանձնել է 2000թ. միջազգային պարտավորությունների ներքո՝ Եվրոպայի Խորհրդին միանալու պահին, ապա իմ կարծիքով դա չի կարող համարվել օրենքով պարտադրված տվյալ ժամանակահատվածում: Հայաստանը պարտավորվել էր ճանաչել այդ իրավունքը և ներել բոլոր դատապարտված՝ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց, բայց **ոչ թե անմիջապես, այլ միանալուց հետո՝ երեք տարվա ընթացքում**: Հայաստանը, ինչպես և խոստացել էր, իրագործեց իր պարտավորությունները միանալուց հետո երեք տարվա ընթացքում: Այդ ժամանակահատվածում ընդունվեց «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող 38 անձիք ներվեցին, և դիմումատուն պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակվեց: Հետևաբար պարզ է, որ չկա այս վճիռը ընդունելու անհրաժեշտությունը՝ համոզված լինելու համար, որ Հայաստանը կկատարի ինչ խոստացել էր:

6. Եթե 9-րդ հոդվածը կիրառելի չէ, ապա անհերքելի է, որ այն չէր կարող խախտվել: Այդ իսկ պատճառով ես դեմ եմ քվեարկել խախտումը ճանաչելուն: Շատ կասկածելի է, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում ճանաչելը դիմումատուի հանդեպ անհատական արդարության կայացումն էր: Զարմանալի կլինի, եթե նրան համարեն զոհ այս Դատարան դիմելու պահին: Ընդունելի է, որ նա անազատության մեջ էր, սակայն, նա չի գանգատվել ազատագրվման առիթով, այլ՝ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից

հրաժարվող անձանց համար այլընտրանքային ծառայության անցնելու հնարավորության բացակայության մասին: Այս գանգատը ներկայացնելու պահին դիմումատուն պայմանական վաղաժամկետ ազատ էր արձակված, իսկ վեց ամիս անց ընդունվեց «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը:

Մի շարք գործերում (տե՛ս *Sisojeva and Others v. Latvia* [GC], թիվ 60654/00, ՄԻԵԴ 2007 II, *Shevanova v. Latvia* (հանված է գործերի ցուցակից) [ՄՊ], թիվ 58822/00, 7 դեկտեմբերի 2007թ., և *El Majjaoui and Stichting Touba Moskee v. the Netherlands* (հանված է գործերի ցուցակից) [ՄՊ], թիվ 25525/03, 20 դեկտեմբերի 2007թ.) Դատարանը գտել է, որ դիմումատուի գանգատների առիթ հանդիսացող հարցը կարելի է այսուհետ համարել «լուծված» 37-րդ հոդվածի 1(բ) կետի իմաստի ներքո և հանել դիմումներն իր գործերի ցուցակից: Վերոնշյալ գործերում Դատարանը պատճառաբանել է, որ «ի վերջո, Կոնվենցիան չի սահմանում Բարձր Պայմանավորող Կողմերի համար իրենց ներքին օրենսդրության շրջանակներում Կոնվենցիայի արդյունավետ իրագործումն երաշխավորելու որոշակի եղանակ»: Դրան հասնելու ամենապատշաճ եղանակների ընտրությունը սկզբունքորեն ներպետական իշխանությունների հարցն է, որոնք շարունակական կապի մեջ են իրենց երկրների կենսական ուժերի հետ և ավելի լավ են տեղակայված՝ իրենց համապատասխան ներպետական իրավական համակարգերի ընձեռած հնարավորությունները և ռեսուրսները գնահատելու համար (տե՛ս *Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*, 6 փետրվարի 1976թ., պարբ. 50, Սերիա Ա թիվ 20, *Chapman v. the United Kingdom* [ՄՊ], թիվ 27238/95, պարբ. 91, ՄԻԵԴ I. և վերը նշված՝ *Sisojeva and Others*, պարբ. 90):

8. Վերջապես, թույլ տվեք չհամաձայնել Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի ներքո արդարացի փախհատուցման վերաբերյալ Դատարանի ընդունած վճռի հետ: Ես գտնում եմ, որ բարոյական վնասի և դատական ծախսերի մասով սահմանված գումարները չափազանց մեծ են:

Նախ, իմ տեսանկյունից՝ անարդար է տալ դիմումատուին փոխհատուցում, եթե Դատարանը հրաժարվում է իր գոյություն ունեցող նախադեպային իրավունքից՝ ինչպես տեղի ունեցավ սույն գործում:

Երկրորդը՝ չի կարող լինել ոչ մի կասկած, որ արդարացի փոխհատուցման տրամադրման Դատարանի նախադեպային իրավունքի հետևողականությունը նույնպես առանձնակի կարևորություն է ներկայացնում, ինչպես նաև փոխհատուցումը պետք է լինի կանխատեսելի Կառավարության համար: Վերջերս Դատարանը քննության էր առել նմանատիպ հարց *Ülke v. Turkey* (թիվ 39437/98, 24 հունվար 2006թ.) գործով՝ ինը քրեական հետապնդումներով պատճառած տառապանքի հաշվով: Բոլոր հետապնդումները հանգեցրել էին ազատագրկման դատապարտման և ցանկացած պահին կրկին ձերբակալվելու վտանգին: Բարոյական վնասի փոխհատուցման համար սահմանված գումարը նույնն էր ինչ սույն գործով սահմանված գումարը:

Վերջապես, Դատարանն ունի պրակտիկա՝ համապատասխանեցնել դատական ծախսերի փոխհատուցումը ճանաչված խախտումների թվին: Սույն գործով դատարան ներկայացրած դիմումատուի առաջնային գանգատը ներառում էր բազմաթիվ այլ բողոքներ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 5-րդ կետերի, 6-րդ և 14-րդ հոդվածների ներքո, որոնք հայտարարվել էին անընդունելի: Դատարանը պատշաճ կերպով հաշվի չի առել, որ վեց գանգատներից միայն մեկն է հայտարարվել ընդունելի և միայն մեկ խախտում է ճանաչվել, ինչպես նաև Դատարանը վճռի 135-րդ պարբերությունում կրկին նշել է, որ դատական ծախսերը փոխհատուցելի են այնքանով՝ որքանով կապված են ճանաչված խախտման հետ: